

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
ESKİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ASUR TİCARET KOLONİLERİ DEVRİNDE
(M.Ö. 1975-1725)
DURHUMİT KRALLIĞI**

**Hazırlayan
Mehtap DİNÇER**

**Danışman
Doç. Dr. Hasan Ali ŞAHİN**

Yüksek Lisans Tezi

**Temmuz 2011
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun şekilde bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

İsim- Soy isim: Mehtap Dinçer

İmza :

Doc. Dr. Hasan Ali Şahin..... danışmanlığında Mehmet Dincer..... tarafından hazırlanan “Avr. İncet Kabirleri Devrinde Duhmit Kralığı (MS 1975-1975)” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih..... Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

...18...10.8...1...2011...

JÜRİ:

Danışman : Doc. Dr. H. A. ŞAHİN.....

Üye : Doc. Dr. Hava SEİGÜK.....

Üye : Yrd. Doç. Dr. Celil Arslan.....

ONAY

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 08.08.11. tarih ve16..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...08...10.8...1...2011...

Prof. Dr. Hüsnü APAYDIN

ÖNSÖZ

Kuzey Mezopotamya’da Dicle Nehri üzerinde bulunan Asur şehirden kalkarak, Anadolu’ya gelen Asurlu tüccarlar, beylerinden müsaade aldıkları Anadolu kentlerinin kenarında bir mahalleye yerleşerek, başta sarayın ihtiyaçları olmak üzere her türlü ham madde ve mamul eşya ticareti ile uğraşmışlar ve yerli halkla birlikte yaşamışlardır. Anadolu’daki bu kolonilerin merkezi ise Kaniş Kārumu olmuştur.

Asur Ticaret Kolonileri Devri Kültepe Kaniş kārumunun II. ve Ib tabakaları dönemini kapsamaktadır. Belgeler Kayseri’nin 20 km kuzeyinde bulunan Kültepe eski Kaniş Kārumu’nda ortaya çıktığından bu tabletlere “Kültepe Tabletleri” denilmesi daha uygun görülmektedir. Kültepe tabletlerinin içeriği incelendiğinde Asurlu tüccarların Anadolu’ya yerleşerek yaklaşık 250 yıl boyunca ticaret yapmaları dolayısıyla söz konusu devre “Asur Ticaret Kolonileri Çağı” denilmiştir.

Büyük kısmı Kayseri’nin 20 km. kuzey-doğusundaki Kültepe Karahöyük’te çıkan metinlerden elde edilen bilgilere göre ticaret kolonisinin Anadolu’daki merkezinin burası olduğu anlaşılmıştır. Kültepe’nin eski isminin ise “Kaniş” olduğu saptanmıştır.

1948 yılında Prof. Dr. Tahsin ÖZGÜÇ başkanlığında ve Türk Tarih Kurumu’nun desteği ile Kültepe’de başlamış olan verimli kazılar sayesinde bugün Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde ve Kayseri Müzesinde 40.000 in üzerinde çivi yazılı Asurca tablet bulunmaktadır.

Kültepe-Alişar ve Boğazköy’de şimdiye kadar yapılan sistemli kazılarda çok sayıda tablet bulunmuştur. Bunların yanında Pınarbaşı, Uzunyayla ve Çukurovada, Tuz gölü çevresinden Urfa ve Diyarbakır’a kadar olan bölgede; Sivas çevresinden Çukurova’ya kadar yayılan geniş orta Anadolu sahasında elde edilen tabletlerden edinilen bilgilere göre kārum ve wabartumların sayısı 50’yi bulmaktadır.

Anadolu ve Kuzey Mezopotamya’da bulunan Asur şehir devleti arasındaki bu ticari ilişkiler bilinen ilk uluslar arası ticaret olma özelliğini taşımaktadır. Söz konusu çağda Anadolu’da irili ufaklı onlarca şehir devleti bulunuyordu.

Asur ticaret kolonileri devrinde varlığından haberdar olduğumuz krallıklardan birisi de Durhumit Krallığıdır. Bu krallık, M.Ö. II. Binyıl’da “Asur Ticaret Kolonileri Çağı” diye anılan çağda Anadolu-Asur arasındaki ticari ağın merkezinde yer almış bir siyasi

teşekkül idi. Durhumit Krallığının yeri bugün kesin olarak bilinmemekle birlikte Kızılırmak kavisi içersinde yer alacağı ileri sürülmektedir. Ayrıca Hititçe metinlerde geçen “Turmitta” ile aynı olacağı kaydedilmiştir. Bazı bilim adamları Durhumit Krallığı üzerine çalışmalar yapmışlar ise de Durhumit Krallığı hakkında araştırmalar yetersiz kalmış, yeri de henüz kesin olarak tespit edilememiştir. Bu nedenlerden dolayı Durhumit Krallığı üzerine çalışmayı uygun bulduk.

Çalışmamızda Boğazköy, Kültepe ve Alişar arşivlerinden yararlanarak Durhumit’in yerinin tespitine çalıştık. Ayrıca söz konusu arşivlerden elde ettiğimiz belgelerden Durhumit’in siyasi tarihini ve ekonomik durumunu da aydınlatmaya çalıştık.

Bu eserin projesinin hazırlanmasında ve eserin takibinin yapılmasında önemli katkıları olan, kıymetli fikirlerinden faydalandığım değerli hocam, Doç. Dr. Hasan Ali Şahin’e yardımlarından dolayı teşekkürlerimi arz ederim.

Mehtap DİNÇER

Kayseri, Haziran 2011

**ASUR TİCARET KOLONİLERİ DEVRİNDE DURHUMİT KRALLIĞI
(M.Ö. 1975-1725)**

Mehtap DİNÇER

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2011

Danışman: Doç Dr. H. Ali ŞAHİN

KISA ÖZET

Anadolu’da yazılı devirler, “Asur Ticaret Kolonileri Çağı” (M.Ö. 1975–1725) adı verilen dönem itibariyle başlamıştır. Anadolu’da ilk yazılı vesikalar Kayseri yakınlarındaki Kültepe’de (Kaniş) bulunmuştur. Asur çivi yazısı ile yazılmış olan ve çoğunluğu Kültepe Höyüğü’nde ele geçen bu tabletlerde Anadolu’nun sosyal, siyasi, iktisadi ve bir ölçüde de hukuki durumu hakkında aydınlatıcı bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında bu çağda Anadolu’da varlığından haberdar olduğumuz pek çok krallıktan birisi de Durhumit Krallığıdır. Kaniş Kārumu’nda yapılan kazılarda ortaya çıkan binlerce çivi yazılı belge sayesinde bu Krallıkların siyasi, sosyal ve kültürel tarihini öğrenmiş bulunuyoruz. Durhumit Krallığı’nın İ.Ö. II. bin yılın yarısında siyasi konumunu, uluslararası ticaretteki yerini ve önemini vurgulamak tezimizin konusu olmuştur. Gerek Kültepe ve gerekse Boğazköy tabletlerinde geçen Durhumit şehrinin yerinin tayini konusunda şu ana kadar yapılan çalışmaları da göz önüne alarak çalışmamız sürdürülmüştür.

Durhumit Şehri Asur-Kaniş arasındaki bu ticaret ağında çok önemli bir konuma sahipti. Dolayısıyla Anadolu’da sayıları kırkı bulan Asur ticaret kolonilerinden biri de Durhumit’te kurulmuştur. Durhumit şehrini önemli kılan bir diğer unsur ise bölgede bulunan bakır madenleri ve bakırın bu şehirde damıtılmasıydı.

Koloniler Çağı’nda Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticari, kültürel, dini ve sosyal ilişkiler gelişmiştir. Bu tezimizde söz konusu ilişkilerin boyutlarını araştırmış olacağız. Çalışmamızda arşiv araştırması yapılmak suretiyle Boğazköy, Kültepe ve Alişar’da bulunan çivi yazılı tabletlerin okunmuş olanlarından yararlanılmış, bundan başka kaynak taraması da yapılarak araştırmacıların ortaya koydukları bilgilerden ve diğer belgelerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Durhumit, Asur, Kaniş, Kuburnat

THE DURHUMIT KINGDOM IN THE ASUR TRADE COLONY**(M.O. 1975-1725)****Mehtap DİNÇER****Erciyes University, Social Science Institute****Master of Arts Thesis, June 11****Advisor: Doç.Dr. Hasan Ali ŞAHİN****ABSTRACT**

The written age in Anatolia started since the era named “The Trade Colonial Period” (BC 1975-1725). The first written documents in Anatolia were found in Kültepe (Kaniš) nearby Kayseri. There is enlightening information about the social, political, economical and to some extent the legal status in these tablets which were written in cuneiform writing and most of which were found in Kültepe Mound. In the light of this information, during this age one of the various kingdoms, whose existence we knowof, is the Durhumit Kingdom. Thanks to the cuneiform document found in the excavations in Kaniš Kārum we learn about the political, social and cultural history of these kingdoms. The topic of this thesis is to emphasize the political status and its position and importance of international trade of the Durhumit Kingdom in the first half of the year 2000 BC. This study is about the location of the Durhumit city mentioned in the Kültepe and Boğazköy tablets as regards to the studies done until now.

The city Durhumit, between Asur-Kaniš, was of an important status in this trade network. Therefore, one of the approximately 40 trade colonies in Anatolia were set up in Durhumit. Another factor which makes the city Durhumit important was the copper mines found and the distillation of the copper in this city.

During the colony period commercial, cultural, religious and social relations were advanced. This research will deal with the extent of the so-called relationship. In this study by doing archive research the deciphered cuneiform writings found in Boğazköy, Kültepe and Alişar have been made use of, and furthermore, by also doing source research information put forth by researchers and other documents have been made use of.

Key Words: Durhumit, Asur, Kaniš, Kuburnat

İÇİNDEKİLER

ONAY	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
KISA ÖZET	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
KAYNAKLAR.....	5

I. BÖLÜM

DURHUMİT KRALLIĞI'NIN YERİ

1. DURHUMİT KRALLIĞI'NIN YERİ.....	18
------------------------------------	----

II.BÖLÜM

DURHUMİT KRALLIĞI'NIN SİYASİ TARİHİ

2.1. DURHUMİT KRALLIĞI'NIN SİYASİ TARİHİ.....	25
2.1.1. Durhumit Asur İlişkileri.....	28
2.1.2. Durhumit Kaniş İlişkileri.....	32

III. BÖLÜM

DURHUMİT ŞEHRİNDEKİ ASUR KOLONİSİ

3.1. DURHUMİT ŞEHRİNDEKİ ASUR KOLONİSİ	35
3.2. DURHUMİT'TE FAALİYET GÖSTEREN TÜCCARLAR.....	40
3.3. DURHUMİT'TE KOLONİ MAHKEMESİ.....	48

IV. BÖLÜM

DURHUMİT EKONOMİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

4.1. DURHUMİT EKONOMİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	52
--	----

SONUÇ.....	57
DİZİN.....	59
BİBLİOGRAFYA VE KISALTMALAR.....	61
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

AKT	Ankara Kültepe Tabletleri.
Bknz:	Bakınız:
C.	Cilt.
S.	Sayı.
s.	Sayfa.
TTK.	Türk Tarih Kurumu.
Vd.	Ve Diğerleri.
Kt. a/k	Kt. Kültepe'yi işaret etmektedir. a harfi Kültepe'de sistemli kazıların başladığı ilk yılı gösterir. 1948 yılında başlayan kazılarda çıkan tabletlerin numaraları için a harfinden başlanmış ve z harfine yani 1972 yılına kadar bu şekilde numara verilmiştir. 1973 den itibaren ise, yıl numaraları verilmiştir. Örneğin 73/k gibi. k harfi tabletin kârum alanından çıktığını gösteren bir kısaltmadır. /t belgenin höyükte yapılan kazıda bulunduğunu göstermektedir. 2000 yılından sonraki kazılarda ise belgelere 00/k, 001/k şeklinde envanter numarası vermeye başlanmıştır.

GİRİŞ

Anadolu-Mezopotamya ilişkilerine ışık tutan ilk belgeler, Şar-tamhari metinleri adı verilen Akadca vesikalardır¹. Bu belgelere göre, Akad Kralı Sargon'un "gümüş dağları" diye adlandırdığı Toros Dağları'na gittiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca Sargon'un Krallığı'nın üçüncü yılında Anadolu'ya yapmış olduğu bir seferin varlığı da bilinmektedir. (M.Ö. 2334–2279). Bu seferin sebebi ise, Anadolu'da Puruṣhanda şehrinde² oturan Akadlı tüccarların yerliler tarafından taciz edilmesi sonucu Sargon'dan yardım istemeleridir. Bu olayın anlatıldığı belgeler Mısır'daki Tell el-Amarna arşivinde bulunmuş olup, bunun bir kopyası da Boğazköy'de ortaya çıkmıştır. Boğazköy nüshası Hititçe yazılmış olup, M.Ö. 14. yüzyıla aittir. Sargon'un batı seferini anlatan bir belge de Kültepe'de 1958 kazı mevsiminde ortaya çıkmıştır. Bu belge son zamanlarda yayınlanmış olup,³ Kaniş, Hatura, Kilarie gibi Anadolu şehirlerinden bahsetmektedir. Sargon'un Kaniş'e kadar geldiği anlaşılmaktadır.

Yine Anadolu'da bulunmuş olan ve Akadlı Naram-Sin'e ait olduğu bilinen yarı mitolojik bir belgede, 17 adet Anadolu şehir kralının Naram-Sin'e karşı savaşlarından bahsedilir (M.Ö. 2254–2218). Belgelerimize göre, Koloni Çağında Anadolu'da kralından bahsedilen şehirlerin yine bu sayıya yakın olduğu göze alınırsa M.Ö. III. Bin yıldan itibaren bu şehir beyliklerinin hayatlarını devam ettirdikleri görülür.

Anadolu-Mezopotamya ilişkilerine ışık tutan bir diğer belge ise, Lagaş Beyi Gudea'nın (M.Ö. 2144-2114) yazdırmış olduğu silindir kitabesidir. Sümerlerin son kez tarih sahnesinde göründükleri dönem olan III. Ur Devri'nde Lagaş şehrinin beyi olan Gudea'nın Tanrı Ningirsu adına bir tapınak yaptırdığı ve bu tapınağı süslemek için,

¹ Şar-tamhari Metinleri aslında üç nüsha olup; Biri Mezopotamya'da Babil'de, ikincisi Mısır'da Tel el Amarna'da, üçüncüsü de Anadolu'da Hattuša (Çorum-Boğazköy) arşivinde ele geçirilmiştir.

² Belgelere göre Puruṣhanda (veya Buruṣhattum)'nın Tuz Gölü'nün güneyinde olacağı düşünülmektedir. Bakınız: Massimo Forlanini, "Remarques Geographiques sur les Textes Cappadociens", Hethitica VI, 1985, s. 45-67; Cahit Günbattı, "More Examples of Correspondences Between Kârum" Archivum Anatolicum, S.1 Ankara 1995 s. 107-116.

³ Cahit Günbattı, "Kârum lar Arasındaki Mektuplaşmalardan Yeni Örnekler", 34. Uluslararası Assirioloji Kongresi (Düzenleyenler: H. Erkanal; Veysel Donbaz; A. Uğurlu), 1998, s. 270

Magan ve Meluhha'dan kereste, Amanos dağlarından güzel kokulu sedir ağacı, Hahhum'dan ise altın tozu getirttiği anlatılmaktadır.⁴

Böylece Anadolu-Mezopotamya arasındaki ticari ilişkilerin M.Ö. 2400'lerde Akad Devleti zamanında başlayıp, bu devletin yıkılmasından sonra, III. Ur Devri'nde de devam ettiği ve Koloni Devri'ne gelindiğinde ise daha kapsamlı ve daha sistemli bir ticari ilişkiye girişildiği görülmektedir.⁵

Anadolu ile Güney Mezopotamya arasındaki bu ticari ilişkilerin en önemli sonuçları ise; Anadolu'nun yazılı devirlere geçerek yazıyı kullanmaya başlaması, daha önce Akad ile sağlanan Anadolu Mezopotamya ilişkilerinin bu kez de Asur'u merkez almak üzere dört bir taraf ile bağlantılı olarak çok daha kapsamlı bir şekilde devam etmesi ve bunun doğal sonucu olarak da karşılıklı etkileşimin oluşması olarak değerlendirilebilir. Böylelikle bilinen ilk uluslararası ticaret Asur-Anadolu arasında başlamıştır.

Ancak belgeler Kayseri'nin 20 km kuzeyinde bulunan Kültepe eski Kaniş Kārumu'nda ortaya çıktığından bu tabletlere “Kültepe Tabletleri” denilmesi daha uygun görülmektedir. Kültepe tabletlerinin içeriği incelendiğinde Asurlu tüccarların Anadolu'ya yerleşerek yaklaşık 250 yıl boyunca ticaret yapmaları dolayısıyla söz konusu devre “Asur Ticaret Kolonileri Çağı” denilmiştir.⁶

Büyük kısmı Kayseri'nin 20 km. kuzey-doğusundaki Kültepe Karahöyük'te çıkan metinlerden elde edilen bilgilere göre ticaret kolonisinin Anadolu'daki merkezinin burası olduğu anlaşılmış, Kültepe'nin eski isminin ise “Kaniş olduğu saptanmıştır. 1925'de Hitit Çivi yazısı mütehasısı Çek bilgini B. Hrozny Kültepe'de höyüğün eteğinde yapmış olduğu bir mevsimlik kazı sonunda 750 kadar yeni tablet bulmuştur. Bunlar üç cilt halinde Hrozny ve Matouš tarafından yakın tarihlerde neşredilmiştir.⁷

1948 yılında Prof. Dr. Tahsin ÖZGÜÇ başkanlığında ve Türk Tarih Kurumu'nun desteği ile Kültepe'de başlamış olan verimli kazılar sayesinde bugün Ankara Anadolu

⁴ Mebrure Tosun, Kadriye Yalvaç, Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975, s.34-35.

⁵ Hasan Ali Şahin, Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö. 1775-1725), Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 2004, s.11.

⁶ Hüseyin Sever, “Kültepe Tabletleri'nin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi”, A.Ü.D.T.C.F. Dergisi, Cilt XXXV, Sayı 2 (1192'den Ayrı Basım), Ankara 1992, s. 247.

⁷ A.g.m, s.248

Medeniyetleri Müzesinde ve az miktarda da Kayseri Müzesinde olmak üzere 40.000 in üzerinde çivi yazılı Asurca tablet bulunmaktadır.

Kültepe-Alişar ve Boğazköy'de şimdiye kadar yapılan sistemli kazılarda çok sayıda tablet bulunmuştur. Bunların yanında Pınarbaşı, Uzunyayla ve Çukurovada, Tuz gölü çevresinden Urfa ve Diyarbakır'a kadar olan bölgede; Sivas çevresinden Çukurova'ya kadar yayılan geniş orta Anadolu sahasında elde edilen tabletlerden edinilen bilgilere göre kārūm ve wabartumların sayısı 50'yi bulmaktadır.

Büyük sermayedarlar Asur'da sermaye şirketleri kurmuşlar, Anadolu'ya da yayılarak, “tappau” dedikleri ortaklar, ticarî ajanlar ve “şamallu” denilen yardımcılar da bu şirketler adına ve kendi hesaplarına ayna, tarak gibi süs eşyasına, zamanın modasına uygun çeşitli kumaşlara ve kalaya kadar Anadolu'da çok istenen maddeleri eşek kervanları ile Dicle ve Fırat boylarından çıkıp büyüklü küçüklü çeşitli ticaret merkezlerine uğrayıp, alış-veriş yaparak Kanişe getirmişlerdir, Anadolu halkının istihsal ve imâl ettikleri kıymetli taşları, madenleri, özellikle de altın, gümüş ve bakırı Asur'a sevk etmişlerdir.

Asurlu tüccarlar, kendi aralarındaki ticari ve hukuki kayıtları çivi yazısı dediğimiz yöntemle kil tabletler üzerine Eski Asurca dilinde yazmışlardır. Zamanla Anadolu da bu yazı ile tanışıp onu benimsemiş, böylece Anadolu'nun yazılı tarihi Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde başlamıştır.

Asurluların Anadolu'da yaptıkları ticari faaliyetler sonucu bıraktıkları vesikaların büyük çoğunluğu hukuki ve ticari içeriklidir. Dolayısıyla siyasal, sosyal ve kültürel özellikler hakkında verdikleri bilgiler kısıtlıdır. Bundan başka kil tabletlerden Asurlu tüccarların uğradıkları şehir devletlerinin sayıları, coğrafi konumları, alıp sattıkları ürünler gibi bazı konularda önemli bilgiler edinilmektedir.

Koloni Çağı Anadolu'sunun durumunu bize en açık olarak I. tabakaya tarihlenen ve Kaniş Kralı Waršama ile Mama Kralı Anum-Hirbi arasında geçmekte olan mektuplaşma açıklamaktadır⁸. Sadece bu vesika bile Anadolu'daki yerli krallar arasında anlaşmalar ve çekişmelerin mevcudiyeti hakkında bize fikir vermektedir.

⁸ Kemal Balkan, Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Gönderdiği Mektup, TTK Basımevi, Ankara 1957.

Anadolu-Mezopotamya arasındaki ticari ağın Anadolu'daki merkezi Kayseri'nin 20 km. kuzeyindeki eski Kaniş şehri, Mezopotamya'daki merkezi ise Asur şehri idi. Anadolu'nun ihtiyacı olan kalay, çeşitli kumaşlar, sős eşyaları, güzel kokular gibi çeşitli ürünler Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu'ya pazarlanmış, karşılığında ise Anadolu'nun altın ve gümüş madenleri Asur'a sevk edilmiştir. Tüccarlar ile yerel otoriteler arasında yapılan anlaşmalar gereğince ticaretin işleyişi hakkındaki kurallar önceden belirlenerek kurallara uyulacağına dair yemin edilirdi. Koloni Çağı'nda Anadolu'da merkezi bir otorite olmayıp irili ufaklı onlarca krallık vardı.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndaki önemli merkezlerden biri de Durhumit şehridir. şehrin yeri konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Kızılırmak kavisi içinde, bulunduğu düşünölmektedir. Burada bakırın damıtıldığı tasfiyehanelerin varlığı bilinmekte, dolayısıyla, Orta Karadeniz bölgesinde bulunan bakır yataklarına çok uzakta olmaması gerekir diye düşünölmektedir.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda önemli bir ticaret merkezi haline gelen Durhumit şehri, Asurlu tüccarların ticari faaliyetlerine zemin hazırlamıştır. Buradan alınan temiz bakır, güneydeki Wahşuşana, şalatıvar, Buruşhattum gibi şehirlere taşınmıştır. Durhumit Krallığının ihtiyacı olan kalay ve diğer mamul eşya da yine bu tüccarlar vasıtasıyla temin edilmiştir. Bu şehrin Koloni Devri'nde en fazla gelişmiş Anadolu şehirlerinden biri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Burada çok sayıda tüccar yerleşmiştir. Yine ticaretten sarayın aldığı vergiler sayesinde krallığın da güçlenmiş olacağı muhakkaktır. Krallığın önemli gelir kaynaklarından biri de bakır madeni işletmeleri olsa gerektir. Bu bölgede yaşayan Hattilerin maden işletmeciliği, metalürji konularında ne kadar usta olduklarını daha önceki dönemlerden de bildiğimizden, bu şehre yakın bulunan bakır madenlerinin krallık tarafından işletildiği ve bundan büyük gelir elde edildiği kolayca anlaşılabilir.

KAYNAKLAR

A- Kültepe Tabletleri

Asur Ticaret Kolonileri Çağı hakkında bilgi edindiğimiz kaynakların büyük çoğunluğu, Kültepe’de bir asırdan beri yapılan araştırmalarda ortaya çıkarılan belgelere dayanmaktadır. Kültepe eski Kaniş ören yeri Kayseri’nin 20 km. kuzey doğusunda bugünkü Karahöyük Köyü’nün yanında yer almaktadır. Kültepe höyüğünde ilk kazı, E. Chantre tarafından 1893 ve 1894 yıllarında yapılmıştır. Chantre, burada bulduğu belgeleri, *Mission en Cappadoce*, (Paris 1898) adlı eserinde yayınlamıştır. H. Winckler, 1906 yılında yapmış olduğu araştırmalarla ilgili raporlarını OLZ 9, ve MDOG XXXV’de yayınlamıştır. Aynı yıl H. Grothe de küçük çapta bir araştırma yapmış ve bu araştırmayla ilgili olarak, *Meine Vorderasien Expedition in 1906–1907*, adlı eserini kaleme almıştır. 1925 yılında B. Hrozný, höyüğün eteğindeki tarlalarda yaptığı kazıda 1000 kadar tablet bulmuştur. Böylece, tabletlerin bulunduğu yerin Asurlu tüccarların ve yerli halkın birlikte oturdukları Kārum mahallesi olduğu anlaşılmıştır. Bu kazıda bulunan tabletler ile Avrupalı seyyahların Anadolu’da dolaşırken satın aldıkları tabletler, çeşitli Avrupa müzelerine dağılmış ve Avrupalı bilim adamları tarafından seriler halinde yayınlanmıştır. Şimdi bu seriler hakkında bilgi vermeye çalışalım:

J. B. Nies Koleksiyonunda bulunan Kültepe metinleri, *Babylonian Inscriptions in the Collection of J.B. Nies* serisinde yayınlanmıştır. Bu serinin IV. cildi A.T. Clay tarafından, *Letters and Transactions from Cappadocia*, başlığı altında yayınlamıştır. (New Haven 1927) Bu seride toplam 233 belge mevcut olup, ilk 99 mektup, 100–114 mahkeme zabtı, 115–216 senet, 217–233 mektuptur. Özellikle, Asurlu tüccar Puşuken’in yazışmalarından oluşmaktadır. Ayrıca pek çok mektup Aşşur-nādā’ya gönderilmiştir.

F.J. Stephens, aynı serinin altıncı cildini, *Old Assyrian Letters and Business Documents*, adı altında yayınlamıştır (New Haven 1944). Toplam 270 adet Kültepe metninden, ilk 135 adet mektuptur. 136’dan 196’ya kadar iş dokümanı, 196–209 mektup, 209–211 mahkeme zabtı, 222–252 senet, 252–260 mahkeme zabtı, 260–270 iş dokümanıdır.

British Museum’da bulunan Kültepe tabletleri, *Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum*, adıyla bir seride yayınlanmıştır. Bu seriden 5 cilt S.

Smith, tarafından yayına hazırlanmıştır. Birinci cilt 45 adet senet ve toplu kayıt belgesi ile 5 adet mahkeme zabtından oluşmaktadır. İkinci cilt, Asurlu tüccarlar, Şallim-Ahum-Puşu-ken, Imdilum-Puşu-ken ile Imdilum ve diğer tüccarların yazışmalarıyla alakalı mektuplardan oluşmaktadır. Üçüncü ciltte, Aşşur-idi-Aşşur-nādā arasındaki yazışmalar, Inā'ya gönderilen mektuplar ve diğer tüccarların haberleşmelerinden oluşan 50 adet mektup vardır. Dördüncü cilt, pek çok Asurlu tüccarın birbirleriyle olan haberleşmelerinden oluşan 50 adet Kültepe metninden oluşmaktadır. Beşinci cilt, mektuplar, mahkeme zabıtları ve senetlerden meydana gelmiştir.

Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum, serisinin altıncı cildi, P. Garelli- D. Collon tarafından yayınlanmıştır. (London 1975) Bu cilt mektuplar, senetler, iş dokümanları ve mahkeme zabıtlarından oluşmaktadır.

İstanbul Arkeoloji Müzesindeki Kültepe Tabletlerinden bir kısmı, J. Lewy tarafından (Keilschrifttexte in den antiken-museen zu Stanbul, İstanbul 1926) yayınlanmıştır. Bu eser Asurlu tüccarlar, Imdilum ve Inā'ya gönderilen mektuplar ile senetlerden oluşmaktadır. İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan Kültepe tabletlerinin diğer kısmı ise, V. Donbaz tarafından (Keilschrifttexte in den Antiken Museen zu Stanbul II, Stutgart 1989) yayınlanmıştır.

Rudolf Blanekertz Koleksiyonunda bulunan Kültepe metinleri, J. Lewy tarafından, (Die Kültepetexte der Sammlung Rudolf Blanekertz, Berlin 1929) yayınlanmıştır. Bu eserdeki Kültepe metinleri, mektuplar ve senetlerden meydana gelmiştir.

Frida Hahn Koleksiyonunda bulunan Kültepe tabletleri, yine J. Lewy tarafından (Die Kültepetexte aus der Sammlung Frida Hahn Berlin, Leipzig 1930) yayınlanmıştır. Bu belgeler, Asurlu tüccarların birbirleriyle olan yazışmaları ve senetlerden ibarettir. Die Keilschrifttexte aus Kleinasien, Texte und Materialien der Frau, (Leipzig 1932) Lewy'nin eseridir. Bu eser, senetler, mektuplar, iş dokümanları ve mahkeme zabıtlarından oluşmaktadır.

N.B. Jankovska, Klinopisnye Teksty iz Kjultepe Sobraniiah, (USSR Moskova 1968) isimli eseri yayınlamıştır.

Prag'ta bulunan Kültepe tabletleri, bir seri halinde yayınlanmıştır. Birinci cildi, B. Hrozny tarafından hazırlanmıştır. (B. Hrozny, Inscriptions Cuneiformes du Kültepe I, ICK I Praha 1952.) Bu ciltte, mektuplar, senetler, iş dökümanları, mahkeme zabıtları ve

evlenme vesikası mevcuttur. Bu serinin ikinci cildi, Matouš tarafından yayınlanmıştır. (L. Matouš, *Inscriptions Cuneiformes du Kültepe II*, Praha 1962.) Bu cilt, senetler, toplu kayıtlar, mahkeme zabıtlarından ibarettir. Bu serinin son cildi, L. Matouš-M. Matoušova-Rajmova tarafından bilim alemine sunulmuştur. (L. Matouš-M. Matoušova-Rajmova, *Kappadokische Keilschrifttafeln mit Siegeln aus den Sammlungen der Karisuniversitat in Prag*, Prag 1984) Bu eserde, mahkeme zabıtları, senetler, ev satış belgesi, borç mukaveleleri, mühürlerle birlikte yayınlanmıştır. Prag Müzesindeki diğer tabletler, K. Hecker-G. Kryszat-L. Matouš, tarafından yayınlanmıştır. (K. Hecker-G. Kryszat-L. Matouš, *Prager Kültepe-Texte I: Kappadokische Keilschrift Tafeln aus der Sammlungen der Karlsuniversitat Prag* Praha, 1998.)

Heidelberg Üniversitesi ve Erlenmeyer Koleksiyonunda bulunan Kültepe tabletleri, B. Kienast tarafından (*Die Altassyrischen Texte des Orientalischen Seminars der Universität Heidelberg und der Sammlung Erlenmeyer-Basel*, Berlin 1960) yayınlanmıştır. Bu eserde, iş mektupları, senetler, mahkeme zabıtlarından oluşan 52 adet Kültepe tableti bulunmaktadır. Ayrıca Erlenmeyer Koleksiyonu ve her iki koleksiyona ait tabletler üzerindeki mühür baskıları bu eserde yayınlanmıştır. *Das Altassyrische Kaufvertragsrecht Freiburger Altorientalische Studien, Beihefte Altassyrische Texte und Untersuchungen* (Stuttgart 1984) isimli eser yine B. Kienast tarafından hazırlanmıştır. Giessen Üniversitesi Müzesi'nde bulunan Kültepe tabletleri, K. Hecker tarafından (*Die Keilschrifttexte der Universitätsbibliothek Giessen unter Benennung Nachgelassener Vorarbeiten von J. Lewy*, Giessen 1966) yayınlanmıştır. Bu eserdeki Kültepe metinleri, senetler, mektuplar, mahkeme zabıtlarından ibarettir.

Liverpool Arkeoloji Enstitüsü'ndeki Kültepe tabletleri, Th. G. Pinches tarafından (*The Cappadocian Tablets Belonging to the Liverpool Institute of Archaeology*) yayınlanmıştır. Bu tabletler, mektup ve senetlerden oluşmaktadır.

Edinburg Müzesi'nde bulunan Kültepe tabletleri, S. Dalley tarafından (*A Catalogue of the Akkadian Cuneiform Tablets in the Collections of the Scottish Museum Edinburgh with Copies of the Texts*, Royal Scottish Museum Information Series, Art and Archaeology, Edinburgh 1979) yayınlanmıştır. Bu belgeler, mahkeme zabıtı, mektup ve senetlerden oluşmaktadır.

Pennsylvania Müzesi'nde bulunan Kültepe tabletlerinin bir kısmı, W.C. Gwaltney tarafından HUCA 3 de yayınlanmıştır. (Cincinnati 1983). Bu tabletler, mektuplar,

senetler ve mahkeme zabıtlarından oluşmaktadır. Bu müzedeki Kültepe metinlerinin diğer kısmı, F.J. Stephens tarafından, (The Cappadocian Tablets in the Universty of Pennsylvania Museum) yayınlanmıştır. Bu seride, 15 adet kârumlar arası mektup, 5 adet mahkeme zabtı ve diğer iş dokümanlarıyla birlikte 45 adet belge mevcuttur.

Louvre Müzesi'nde bulunan Kültepe tabletleri, Tablettes Cappadociennes adı altında 3 ciltte yayınlanmıştır. Birinci cildi Conteneau (Paris 1920), yayına hazırlamıştır. Bu ciltteki tabletler, Asurlu tüccarların mektuplaşmalarından ibarettir. İkinci cilt, Thureau-Dangin tarafından (Paris 1928) yayınlanmıştır. Bu ciltte, Puşu-ken ve İnnaya'ya gönderilen mektuplar çoğunlukta gözükmemektedir. Belgelerin tümü iş mektuplarından oluşmaktadır. Bu serinin son cildi ise, J. Lewy tarafından (Paris 1935) hazırlanmıştır. Bu cilt, mahkeme zabıtları, boşanma belgeleri, mektuplar ve senetlerden oluşmaktadır. Louvre Müzesi'nde bulunan tabletlerin bir kısmı ise, C. Michel tarafından, RA 81'de (Nouvelles Tablettes Cappadociennes du Louvre, 1987) yayınlanmıştır. Bu belgeler, mektuplar, muhasebe kayıtları, taşıma mukaveleleri, senetler ve zarflardan oluşmaktadır.

Berlin Vorderasiatisches Museum'da bulunan Kültepe metinleri, K.R. Veenhof- E.K. Brandt tarafından (Altassyrische Tontafeln aus Kültepe Texte und Siegellabrollungen 1992) hazırlanmıştır. Bu seride, iş dokümanları, senetler, mektuplar, mahkeme zabıtları, köle satışı hakkında Kültepe tabletleri mevcuttur.

Böhl Koleksiyonunda bulunan 150 kadar tablet, Cenevre'de bulunan 30 kadar tablet, Sadberk Hanım Müzesi'nde bulunan Kültepe metinleri, Adana Müzesinde bulunan 24 adet tablet henüz yayınlanmamıştır. Ayrıca, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yayınlanmamış olan tabletler de hepsinden fazladır.

B- Kültepe Kaniş Kârum Kazısı Raporları

1948 yılında Türk Tarih Kurumu'nun desteğiyle başlayan Türk Kazıları halen devam etmektedir. Prof. Dr. Tahsin Özgüç başkanlığında yürütülen kazılarla ilgili raporlar söz konusu tarihten itibaren günümüze kadar yayınlana gelmiş olup, bunların içerikleri konusunda bilgi sunmak istiyorum:

1948 yılı kazısı raporu Tahsin Özgüç tarafından yayınlanmıştır (Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1948, Ankara 1950). Bu eserde Kaniş

şehrinin Kayseri civarındaki konumu, Kaniş şehrinin doğu ve batıya giden yıllara göre durumu, kazılarda ele geçen eserlerin tarihlenmesi üzerinde durulmuştur.

1949 yılı Kazısı Raporu Tahsin Özgüç tarafından hazırlanarak Türk Tarih Kurumu yayınları arasında çıkmıştır (Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Kültepe Kazısı Raporu 1949, Ankara 1953). Bu yılda ele geçen maddi kültür kalıntılarının hangi kavme ait olacağı üzerinde durulmuş ve bu eserlerin Hititlere ait olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Böylece, Koloni Devri'nde Hititlerin Anadolu'da yaşadıkları arkeolojik materyallerle de tespit edilmiş oluyordu. Zira burada ele geçen eserlerin M.Ö. 17. ve 16. yüzyıllardan itibaren Hititlerin kullandığı eşyaların aynı olduğu görülmektedir.

1956 yılında Kaniş harabelerinde yapılan kazıda büyük bir odanın içinde 2 adet çivi yazılı tablet ele geçmiştir. Bu belgeler hem bölgenin hem de Anadolu'nun ilk tarihi belgesi olup, Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya gönderdiği mektuptur. Mektup 1957 yılında K. Balkan tarafından (Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Gönderdiği Mektup, Ankara 1957) yayınlanmıştır. Bu belgeler sayesinde, söz konusu dönemde varlığı bilinen Krallıklar arası ilişkiler, tâbi-metbû ilişkileri ve bu dönemde vuku bulan olayları öğrenmekteyiz. 1958–62 yılları kazı mevsimlerinde Kültepe höyüğünde yapılan kazılarda sarayda, Kaniş Krallarının tasdikledikleri belgeler ele geçmiştir. Bu belgeler sayesinde, kralların isimleri, icraatları, sarayda görevli devlet erkânının isim ve unvanları, pozisyonları konusunda bilgi sahibi olduğumuz gibi, devlet ve saray teşkilatını tanıma imkânı da mümkün olmuştur. Kuşşara Krallarına ait Boğazköy'de bulunan Anitta belgesinden sonra, burada ele geçen belgelerle, Pithana'nın Kaniş'te hüküm sürdüğü, onun ölümünden sonra Anitta'nın büyük kral olduğu ve oğlunu Ališar'a vali olarak atadığı anlaşılmış bulunuyor.

Kültepe'de yapılan kazılarla ilgili raporlar, Prof. Dr. Tahsin ÖZGÜÇ tarafından yayınlanmaya devam edilerek, 1959 yılında Türk Tarih Kurumu yayınları arasında yeni bir eser çıkmıştır (Kültepe-Kaniş Asur Ticaret Kolonilerinin Merkezi'nde Yapılan Yeni Araştırmalar, Ankara 1959). Söz konusu eserde, Kaniş kârümunun binaları, şehirdeki cadde ve sokaklar, evlerde bulunan ocak, fırın, seramikler, mühürler, madeni eserler tasnif edilerek ilim alemine tanıtılmış oluyordu.

1986 yılında Kültepe Kaniş kazılarının hafiri tarafından yeni bir kitap yayınlandı (Kültepe-Kaniş II, Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar, T.T.K.

Yayınevi, Ankara 1986). Kazılarda ele geçen seramik eserlerin tümü incelenmiş, mutfak eşyaları, ölü hediyesi olan kaplar, dini muhtevalı eserler konu edilmiştir. Özellikle asılları altın ve gürmüş gibi madenlerden yapılan ancak pişmiş toprak benzerleri ele geçmiş olan ve dini törenlerde Kralların tanrılara içki sunduğu riton denilen kaplar çok ilgi çekicidir. Bunlar, hayvan şeklinde ve ya boğa, başı, insan başı, kayık ya da çizme şeklinde olan kaplardır.

Kültepe kazılarında ele geçen mühürler ve mühür baskıları üzerinde ilk çalışma Nimet ÖZGÜÇ tarafından yapılmıştır. Kültepe’de Asurlu, Babilli ve Suriyeli mühür kazıyıcıların bulunduğu ve her birinin kendi ülkesinin mühür üslubunu getirdiği görülmüştür. Böylece her bir ülkenin mühür geleneği bilim adamları tarafından incelenmektedir. Kazılarda ele geçen mühür baskılarının tasnifleri yapılarak Anadolu sanatkarların yaptıkları mühürler N. Özgüç tarafından bir kitap halinde yayınlanmıştır (Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu, Ankara 1965). Eserde mühür baskılarındaki tasvirler incelenmiştir. Kültepe Kaniş kārūm unun Ib katında ele geçen, damga ve silindir mühürler ve mühür baskıları da aynı bilim adamı tarafından yayınlanmıştır (Kaniş Kārūm u Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları, Ankara 1968). Ib katı mühürleri 4 ayrı grupta incelenmiştir. Bunlar, Anadolu mühürleri, Eski Asur mühürleri, Eski Babil mühürleri, Eski Suriye mühürleridir. Bullalar üzerinde bir diğer çalışma, Veenhof tarafından N.Özgüç’e Armağan isimli eserde yayınlanmıştır (On the Identification and Implications of Some Bullae from Achemhöyük and Kültepe, Nimet Özgüç’e Armağan, Ankara 1993, s. 645–657). Kültepe’de ortaya çıkan mühür baskılarıyla ilgili yeni bir eser yine, N. Özgüç ile Ö. Tunca tarafından yayınlanmıştır (Kültepe Kaniş: Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullalar- Sealed Inscibid Clay Bullae, Ankara 2001). Kültepe bulunan Asur Kralları Irişum I ve Naram-Suen’in mühür baskıları da S. Özkan tarafından yayınlanmıştır (The Seal Impressions of Old Assyrian Kings, Nimet Özgüç’e Armağan, Ankara 1993, s.501–502).

Kültepe’de yapılan kazılarda ortaya çıkarılan saray ve tapınaklarla ilgili bir diğer çalışma yine kazının hafiri tarafından yapılmıştır (Kültepe Kaniş/Neša Sarayları ve Mabetleri-The Palaces and Temples of Kültepe, Kaniş/Neša, Ankara 1999). Söz konusu eserde saraylarda ele geçen seramik eserler, madeni eserler, mühürler, bullalar ve tablet ve zarf parçaları incelenmiştir. Ayrıca, mabetlerde bulunan arkeolojik buluntular tasnif edilerek verilmiştir.

Koloni Devri'nde Anadolu'da ölü gömme geleneğiyle ilgili bir çalışma, İ. Metin Akyurt tarafından yapılmıştır (M.Ö. 2. binde Anadolu'da Ölü Gömme Adetleri, Ankara 1998). Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan eserde, diğer eski Anadolu kentleriyle birlikte Kültepe'de yapılan kazılarda ortaya çıkarılan mezar tipleri de araştırılmış ve sekiz adet farklı mezar türü incelenmiştir. Ayrıca mezarlarda bulunan eserler de burada belirtilmiştir.

Kültepe metinlerinin bu şekilde yayınlanmasıyla birlikte, Asurlu tüccarların Anadolu'da bir koloni ağı kurmak suretiyle Anadolu-Mezopotamya arasında ticaret yaptıkları anlaşılmıştır. Asurlu tüccarların Anadolu'da uzun süre yaşadıkları görülmüş ve bu belgeler okunduktan sonra Asur Kolonileri, Anadolu'nun iktisadi yapısı ile ilgili çeşitli eserler yazılmıştır. Bu eserlere bir göz atalım; E. Bilgiç, Etilerden Önce Anadolu'da Maden Ekonomisi, İstanbul 1940–1941; Kültepe Metinlerinde Geçen Yerli Apellatifler ve Bunların Anadolu Dileri İçerisindeki Yeri, Ankara 1953; P. Garelli, Les Assyriens en Cappadoce, Paris 1963; M. T. Larsen, Old Assyrian Caravan Procedures, İstanbul 1967; Old Assyrian City-State and its Colonies, Copenhagen 1976; K. R. Veenhof, Aspects of Old Assyrian Trade and its Colonies, Leiden 1972; L.L. Orlin, Assyrian Colonies in Cappadocia, Paris 1970.

Höyükte ve kârumda yapılan kazılarda 4 yapı katı ortaya çıkarılmıştır. IV. III. katlarda yazılı vesika bulunmamıştır. Bu tabakalar Eski Tunç Çağı katlarıdır. Yazılı belgelerin çoğu, II. tabakada bulunmuştur, Ib katında ise, az miktarda vesika ele geçmiştir. Şu ana kadar 30.000 den fazla yazılı vesika ortaya çıkmıştır.

Kaniş kârumunun kronolojisi ile ilgili olarak, Kemal Balkan tarafından bir eser (Kaniş Kârumunun Kronoloji Problemleri Hakkında Bazı Müşahedeler, Ankara 1955) kaleme alınmıştır.

1985 yılında, Prof. Dr. Emin Bilgiç başkanlığında Kültepe Tabletleri Yayın Komisyonu kurulmuş ve Kültepe tabletleri üzerinde çalışmalar hız kazanmıştır. Bu komisyonda, E. Bilgiçle birlikte, H. Sever, C. Günbattı, S. Bayram ve S. Çeçen yer almışlardır. Şu ana kadar AKT serisinden 3 cilt yayınlanmıştır. AKT I'de borç senetleri, mektuplar, kârum dairesinin kararları, ikribum olarak verilen parayla ilgili bir kayıt, mal teslimiyle ilgili belgeler yer almaktadır. Bilgiç-Bayram tarafından hazırlanan AKT II'de, toplu kayıtlarla ilgili belgeler, borç karşılığı rehin konusu, masraf listeleri, mahkeme zabıtları, Kaniş kârumunun kararları, Asur Şehir Meclisinin kararları ve iş mektupları mevcuttur.

Bilgiç-Günbattı tarafından hazırlanan AKT III'de, senetler, mektuplar, mahkeme zabıtları, toplu kayıtlar ve masraf listeleri yer almaktadır. Özellikle, Şallim-Ahum'un Ennum-Aşşur'a, Dan-Aşşur'a ve Puşu-ken'e yazdığı mektuplar, Ennum-Aşşur'un Nuhşatum'a yazdığı mektuplar dikkat çekmektedir.

İstanbul Arkeoloji Müzesinden Arşiv Uzmanı Sumerolog V. Donbaz da bu komisyona dahil olup, Kültepe tabletlerini yayınlamaktadır. Özellikle, Ib tabakası dönemine ait olan, höyükte Waršama'nın sarayında bulunan ve Kaniş Krallarının tasdiklediği iqqati vesikalarını, T. Özgüç'e Armağan, (1989); N. Özgüç'e Armağan, (1993); X. Türk Tarih Kongresi Bildirileri'nde (1990) yayınlamıştır.

Kemal Balkan, Sedat Alp'e Armağan'da (Ankara 1992), Kt. a/k, b/k ve c/k serilerinden 18 adet Kültepe metni yayınlamıştır.

1988 yılı Kültepe kazısında çıkan belgeler, AKT serisinde S. Bayram ve S. Çeçen tarafından yayına hazırlanmaktadır. Yine 1992 yılı kazı mevsiminde ortaya çıkan belgeler, C. Günbattı, S. Bayram ve S. Çeçen tarafından AKT serisinde yayınlanmak üzere hazırlanmaktadır.

Fransız Asiriyologlardan Cecile Michel, Innaya arşivini iki cilt halinde yayınlamıştır. (Innaya dans les Tablettes Paleo-Assyriennes, Part 1, Part 2, Paris 1991).

1956 yılı Kültepe kazısında bulunan tabletlerin bir kısmı, A.F. Karaduman, tarafından doktora tezi yapılmıştır. Bu tezde, mahkeme zabıtları, senetler ve Enna-Suen'in yazışmalarından oluşan mektuplar yer almaktadır.

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunan bu tabletler, yabancı ilim adamları tarafından da yayınlanmakta olup, 1990 yılı kazısında bulunan vesikaların bir kısmı Fransız Assiriyologlar, (C. Michel-P. Garelli, Tablettes Paleo-Assyriennes de Kültepe I, Kt. 90/k İstanbul 1997) tarafından yayınlanmıştır. Bu eserde, Aşşur-mutabbil'e gönderilen mektuplar, Şumi-abiya'ya gönderilen mektuplar, senetler, mahkeme zabıtları ve tabletlerin zarfları yer almaktadır.

Alman Assiriyolog K. Hecker, 1959, 1961 (Kt. k/k ve m/k) ve 1987 kazı dönemi tabletlerinin yayını için çalışmaktadır. K.R. Veenhof ise, 1991 yılı kazı mevsiminde çıkan tabletleri yayına hazırlamaktadır. Kawazaki 1989 yılında ortaya çıkan Kültepe tabletlerini, doktora tezi olarak hazırlamıştır. 2010 yılında Klass R. Veenhof tarafından

AKT V serisi yayınlanmış, ardından M. T. Larsen tarafından yine 2010 yılında AKT VI a serisi yayınlanmıştır.

Kültepe’de yapılan kazılarda 1962 yılına ait bir tablet limum listesinden oluşmakta olup, C. Günbattı tarafından okumuştur. (Kt.n/k 517; n/k 1571), bu liste Asur Kralı İrişum’un tahtta çıkışından itibaren, İkunum, Şarru-ken ve Puzur-Aşşur dönemlerindeki limumların isimlerini vermektedir. Bu tabletteki toplam limum sayısı 103’tür. 1991 ve 1992 yılı kazılarında limum listeleri ortaya çıkarılmış olup, bunlar K.R. Veenhof tarafından yayınlanmıştır. Bu listelerde ise, Asur Kralı İrişum’dan itibaren, İkunum, Şarru-ken, Puzur-Aşşur’la Naram-Suen’in 27 limumu kayıtlı olup toplam 130 adet limum ismi geçmektedir. (The Old Assyrian List of Year Eponyms from Kārum Kanish and its Chronological Implications, Türk Tarih Kurumu Yayını Ankara 2003). Bu listeler sayesinde Kralların kaç yıl tahtta kaldıklarını öğrendiğimiz gibi, o yıllara ait senetlerin karşılaştırılmasıyla birlikte Asurlu tüccarların Anadolu’daki ticari aktivitelerinin yoğunluğunu da öğrenmiş bulunuyoruz.

Eski Asurca metinler, bulla ve mühürler konusunda bir bibliyografya Cecile Michel tarafından yayınlanmıştır. (Old Assyrian Bibliography of Cuneiform Text, Bullae, Seals and Result of the Excavations of Aşşur, Kültepe/Kanis, Acemhöyük, Alisar and Bogazkoy, Istanbul 2003). Söz konusu eserde, Hrozny’nin kazısında bulunan ve Avrupa müzelerine dağılan tablet koleksiyonları hakkında bilgi vermektedir. Bu bölümde bahsettiğim Kültepe metinlerinin yayınlanmış olan serilerinden ve kazı raporlarından bahsedilmektedir. Kuzey Irak’taki, Sippar, Gasur, Asur, Şubat-Enlil gibi merkezlerle, Anadolu’da Kültepe, Acemhöyük, Boğazköy ve Alişar’da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan eski Asurca metinler, bulla ve mühürlerle mühür baskıları ve bunlar üzerinde yapılan çalışmalar anlatılmaktadır.

C- Alişar Tabletleri:

Alişar’da 1927-32 yılları arasında Vor der Osten tarafından kazı yapılmıştır. Burası Yozgat şehir merkezinin 30 km. güney-doğusundadır. Alişar, Eski Tunç Çağı’ndan itibaren Bizans dönemine kadar yerleşim görmüştür. En çok nüfusun M.Ö. 2. bin yılda yaşadığı kabul edilir. Alişar hem doğal yollarla önem kazanmış hem de akarsu kaynaklarının bolluğu yaşamaya imkan vermiştir. Kazılar biri tepede diğeri ise, terasta olmak üzere iki yerde yapılmıştır. Sitadelin teras kısmında yapılan kazılarda Kaniş

kārumu Ib tabakasıyla çağdaş tabletler ele geçmiştir. 10 T katı Kaniş kārumu Ib ile, 11 T katı ise Kaniş kārumu II. tabaka ile çağdaştır. Ancak bu tabakada koloni yerleşmesi yoktur.

Alişar'da bulunan Kültepe Ib tabakası ile çağdaş tabletler, I. J. Gelb tarafından OIP (Oriental Institute Publications) XXVII'de yayınlanmıştır. (Chicago 1935). Bu tabletler arasında, Anitta tarafından tasdiklenen belgeler mevcuttur. Nabi-Enlil arşivi olarak bilinen bu belgelerde mahkeme zabıtları, mektuplar ve senetler vardır. 54 nolu belge ise, Develi'de satın alınmış olup, Kaniş'ten Wahşušana'ya kadar yapılan harcamalardan bahsedilmektedir.

D- Boğazköyde Bulunan Eski Asurca ve Hititçe Metinler:

Boğazköy, 1830 yıllarından itibaren çeşitli seyyah ve araştırmacıların ilgisini çekmiş ve burada kazılar başlamıştır. Eski Tunç Çağı'ndan itibaren yerleşim görmüştür ve büyük kalenin batı yamacında 8. katta bir yerleşim yeri bulunmuştur. Burada IX b tabakasında Kaniş kārumu Ib tabakasıyla çağdaş Asurca metinler ele geçmiştir. Taş temel üzerine konut planı uygulanmıştır. Evler iki yapı evresine sahiptir. Burası Hititlerin başkenti olmazdan evvelki Hattuş Krallığı'nın merkezidir. Boğazköy'de Kaniş kārumu Ib tabakasıyla çağdaş olan, Da'a arşivine ait 50 adet tablet, H. Otten tarafından KBo serisinin 9. cildinde yayınlanmıştır (Berlin 1957). Bu belgeler de mektuplardan ibarettir.

E- Şalim-Aşşur Ailesi Arşivi

Şalim-Aşşur Ailesi Arşivi, günümüzde Kültepe adını taşıyan eski Kaniş şehrinin aşağı şehir bölgesindeki bir evde, 1994 yılında bulunan bir arşive ait 295 metni kapsamaktadır. Arşivin tamamı, Şalim-Aşşur'un ailesi ve oğullarına ait bir binaya o zamanlar yerleştirilmiş yaklaşık 1100 çivi yazılı tableten oluşmaktadır.

Binanın kendisi kazı başkanı Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün yayımladığı ve bir planını vererek içini ve buluntuları tanıttığı bir incelemeden bilinmektedir. 5 ve 6 numaralı odalarda çok sayıda tablet bulunmasına karşın, binanın genellikle boş durumda olduğu görülmektedir.

Prof. Dr. Tahsin Özgüç bu evin “ Kaniş kārum unda kendi türündeki tek örnek” olduğunu ifade etmiştir. Evin duvarına bitişik komşu evler bulunmaması eve sıra dışı

özellik kazandırmakla birlikte, birçok bakımdan Aşşur'lu tüccarların ve ailelerinin yaşadığı evlerin ana özelliklerine sahip olduğu ve hizmet ettiği değişik işlev alanlarının birbirinden açıkça ayrıldığı görülmektedir.

Aileden en az iki kuşak bu binada yaşamıştır; yani ev Şalim-Aşşur ve daha sonra oğulları Ali-Ahum ve Ennam-Aşşur tarafından kullanılmıştır. Arşiv dışında, evin hemen hemen tamamen boş olması, II. kat yerleşiminin son yıllarında içinde kimsenin yaşamadığını düşündürmektedir. Yalnızca depo olarak kullanılmış olabilir. En erken metinler Issu-arik'in zamanındadır ve özellikle biri KEL 40 veya 41, yani M.Ö. 1935 yılına tarihlenmiştir. Ancak evin bu dönemde yapıldığı kesin olmadığı gibi, Issu-arik'in gerçekten de burada yaşayıp yaşamadığını bilemeyiz.

Evin 50 ile 75 yıl süreyle, yani yaklaşık M.Ö. 1900 yılından başlayarak, Aşağı Şehrin yangında tamamen yok olduğu M.Ö. 1836 yılına kadar kullanıldığını düşünülmektedir.

Bu ailedeki ilk kuşağın temsilcisi hiç alışılmamış bir isme sahipti: Baštum-damgat. Yine alışılmadık bir isme sahip Issu-arik adlı bir oğlu bulunması dışında, hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Baba adıyla bilinen tek kişi Issu-arik'dir ve onun da erkek ve kız kardeşleri olup olmadığı açık değildir.

Issu-arik'in Kültepe/Kaniş'de değil de, esas olarak Hahhum'da konuşlanmış bir tüccar kuşağına dâhil olduğu ve Hahhum'un Anadolu yaylasının içlerine nüfuz etmek üzere bir başlangıç noktası oluşturduğu düşünülebilir. Üç oğlu ve bunların her birinin birkaç çocuğu vardır. Issu-Arik'in oğulları; Aşşur-bēl-awātım, Iddin-abum ve Şalim-Aşşur idiler. En büyük oğlu olduğu anlaşılan Aşşur-bēl-awātım'in Asur yönetim sisteminde üst düzey bir görev olan lapattāum olarak hizmet verdiği bilinmektedir. Fakat Anadolu'daki ticari faaliyete doğrudan katıldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Onun üç oğlu, Bēlüm-bāni, Annina ve Şu-Kūbum ticaretle çok daha iç içe görünmektedirler.

Issu-arik'in ikinci oğlu Iddin-abum idi. Şalim-Aşşur'un evinde toplanan belgeler Iddin-abum'un ticaret hayatının iki ayrı dönemini yansıtmaktadır. Henüz çok genç olduğu dönemde kardeşiyle bir ev paylaşmış olduğu düşünülmektedir. İkinci bölüm ise ölümünü takip eden dönemdir. Terekesinin icra vekilliğini üstlenmiş olan kardeşi Şalim-Aşşur bu amaçla onun işlerine dair belgeleri toplamış olduğu düşünülebilir.⁹

⁹ M.T. Larsen, Ankara Kültepe Tabletleri VI a, Ankara 2010, s. 33

Iddin-abum'un oğlu Enna-Suen'in adı ayrıca da tanınmış tüccar Innaya'nın yazışmalarındaki bazı mektuplarda ve daima da Mannum-balum-Aššur adlı kişiden alınan raporlarda geçer. Kaniš ile Burušhaddum, Šalatuwar ve Wahšušana arasında yolculuk ettiği, kalay ve demir ticareti ile uğraştığı izlenebilir.

Šalim-Aššur, Issu-arik'in en küçük oğludur. 1994 yılında bulunan arşiv sayesinde ailenin aydınlığa kavuşmuş olan kolu ona aittir ve ayrıca da doğrudan kendi faaliyetleri ile ilgili birçok metin bulunmaktadır. Diğer yandan kendine ait ana arşivin, ömrünün son yıllarını geçirdiği ve sonunda ölüp gömüldüğü Durhumit şehrinde saklandığı da oldukça açıktır. Onun çalışmaları ve etkinlikleri ile ilgili olarak Kaniš arşivinde bulunan metinler, ara sıra bu evde kaldığı zamanlar mektuplar aldığı ve yazışma gerektiren başka işlerle de uğraştığı için belki de rastlantı sonucu orada kalmış münferit örnekler olarak anlaşılmaktadır.

Šalim-Aššur'un ailesi ile Amur-Ištar'ın ailesi arasında özel bir ilişki vardı: Amur-Ištar'ın iki oğlu Man-mahir ve Itūr-ilī'nin adlarının arşivdeki çok sayıda metinde geçtiği görülür. Bu ilişkinin evlilik bağlarına dayandığı anlaşılıyor, çünkü CCT 5, 36b'den Šalim-Aššur'un kardeşi Iddin-abum'un Amur-Ištar'ın kayınbiraderi olduğunu öğreniyoruz.

Ennam-Aššur KEL 85 (#1177) yılına tarihlenen belgelerde ve bu yıl ile ölüm yılı olan KEL 105 veya 106 (no 295), yani M.Ö. 1889-1869/8 yılları arasındaki metinlerin çoğunda ortaya çıkar. Babasından yalnızca bir veya iki yıl sonra ölmüş olduğundan (öldürüldüğü biliniyor) ömrü oldukça kısa olmalıdır. Elimizde bulunan oldukça sınırlı sayıda mektup, Šalim-Aššur'un iş hayatını ayrıntılarıyla incelememize olanak vermemektedir. Tarihsiz oldukları halde bu mektupların, onun Kaniš, Burušhaddum, Durhumit ve Aššur'a yolculuk ettiği ve oralarda kaldığı oldukça geniş bir zaman dilimini kapsadıkları düşünülebilir. Esas arşivinin öldüğü ve gömülü bulunduğu Durhumit'deki evinde olduğuna şüphe yoktur. Bu nedenle de, Kaniš'deki evinde bazı eski belgeleri ve orada kaldığı zamanlar temsilcileri ve acenteleriyle yaptığı güncel yazışmaları bulunmaktadır.¹⁰

¹⁰ A.g.e.,s 33

Bu arşivin asıl sahibinin kim olduğunun belirlenmesi oldukça zordur. Metinlerin büyük bölümü yazıldığı dönemde yer alan çeşitli faaliyetlerde Şalim-Aşşur'un ön planda olduğu açıktır. Ancak arşivde en sık tescil edilen kişi büyük oğlu, iş ortağı ve 1994'de kazısı yapılan evde muhtemelen asıl yaşayan kişi olan Ennam-Aşşur'dur. Onun ölümünden sonra hayatta kalan kardeşi Ali-ahum'un bu eve taşınmış olması olasıdır. Çünkü ardında büyük bir arşiv bırakmıştır. Bunlardan bir bölümü Ennam-Aşşur'un ölümünden sonraki döneme ait olmalıdır. O nedenle bu evi kullanan ve yazılı metinlerini burada saklayan son kişinin Ali-ahum olduğunu kabul edebiliriz.

I. BÖLÜM

DURHUMİT KRALLIĞI'NIN YERİ

1. DURHUMİT KRALLIĞI'NIN YERİ

Asur ticaret kolonileri devrinde varlığından haberdar olduğumuz krallıklardan biri de Durhumit Krallığı'dır. Durhumit Krallığının yeri bugün kesin olarak bilinmemekle birlikte Kızılırmak kavisi içersinde olacağı ileri sürülmektedir. Bu bölge Hatti nüfusunun yoğunlukta olduğu bir bölgedir. Hititçe metinlerde geçen "Turmitta" ile aynı olacağı kaydedilmiştir.

Burada bakırın damıtıldığı tasfiyehanelerin bulunduğunu biliyoruz. Dolayısıyla Orta Karadeniz bölgesinde bulunan bakır yataklarına çok uzakta olmaması gerekir diye düşünüyoruz.¹¹

Asurlu tüccarların, önemli bakır üretim merkezlerinden biri olan bu şehre, Timelkia gibi güneybatı şehirlerinden ulaşmak için, Elbistan bölgesindeki dağlar arasından yani "Harran suqinum"¹² adı verilen tehlikeli bir yoldan ulaşmaları gerektiği belirtilmektedir.

A.Goetze, Kleinasien, s. 727'de; Bu şehrin yerinin Boğazköy ile Merzifon arasında bir yerlerde olacağını söylüyor. (Bir mektup;)CCT IV 27, 4vd. :

"-Sen bakırı iyileştiriyorsun da niçin habercinin gelişinde bakır yollamıyorsun?- [x] ay önce sana mektup gönderdim ve şöyle yazdım: Tişmurna'da iyileştirmek (ka'unum) için bakır yoktur ve I biltum bakır bile iyileştirmedim ve herhangi bir şey satıp para kazanmadım..... Tişmurna'da iyileştirmek için bakır olmadığından Amur-Iştar ve

¹¹ Şahin, s. 52

¹² Harrān-suginnim için bkz AKT VI a, s.63; genellikle "dar yol" olarak çevrildiği halde, etimolojik yönden s/zuk/ginum hiç açık değildir. Bu yolun Fırat nehri geçit bölgesinden, Kuşşara ve Şamuha gibi şehirler üzerinden doğruca Durhumit'e gittiği varsayılıyor.

Pūsū-kin'e gidip şöyle dedim: Tišmurna'da iyileştirmek için bakır yoktur. Bakırı Durhumit'e getireyim orada iyiye çevirelim. – Onlar şöyle dediler: Kārum senin buraya getirmemene karar verdi ve beş defa haberimiz Amur-Ištar'a gitti. Ben bakırı getireyim, iyiye çevireyim dedim. Onlar şöyle dediler: - Sen buraya getirmeyeceksin I biltum iyi bakırı Tišmurna'da iyileştirdim.”

Benzer ifade de bir başka metinde geçmektedir. Bakırın adını aldığı diğer şehirler Haburata¹³ ve Kununamit'dir¹⁴. Buna göre bakır ocaklarının bu şehirlerin yakınlarında olması gerekmektedir. Yeri henüz bilinmeyen Tišmurna (yine Kültepe metinlerinde geçen Dikurna gibi yerlilere has olması gereken) 'urn, urna' ekini taşımaktadır. Bu ek bugün 'Symrna= İzmir ile yaşamaktadır. Durhumit Hitit Kralı II. Murşili'nin yıllığında da 'Turmitta' şeklinde Gaşkaların bir şehri olarak geçmektedir.¹⁵

Kültepe metinlerine dayanarak bir kraliçesi olduğunu bildimiz Kuburnat, Kültepe II. tabakada wabartum, Ib katına tarihlendirilen Kt 98/k 125 nolu metinde ise Kārum merkezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hititçe metinlerde Hakmiš ve Taptika'dan önce, İštahara ve Tabika'dan sonra geçtiği belirtilmektedir. Kaniš'in kuzeyinde Amasya civarına yerleştirildiği görülür. Özellikle Kuburnat, güneyden kuzeye doğru yapılan seyahat sırasındaki harcamaları gösteren kt 92/k 3 nolu metinde; Hurama-Luhuzattia – [X]- Šamuha- Hatipitra- Kutia- Karahna ve Kuburnat sıralaması içinde görülmektedir. Belgelerde Kuburnat, Hanaknak ve Tišmurna wabartumları ile birlikte geçmektedir. Ayrıca Kuburnat, Hanaknak ve Durhumit ile birlikte anılır ve Kuburnat üzerinden Hanaknak geçilerek Durhumit'e ulaşılmaktadır.¹⁶

Anadolu'da ticaretle uğraşan Asurlu tüccarların ödemiş oldukları vergiler konusunda bilgi edindiğimiz belgelerden birinde yine Kuburnat ve civarındaki şehirlerden alınan 1/10 oranında işratum ve 1/20 oranında šadduatum vergisi söz konusudur. Bu işle görevli Kaniš kārumu'nun elçisi Kuliya Kızılırmak kavisi içersindeki Tawiniya, Tuphiya, Durhumit, Tismurna, Kuburnat, Hanaknak gibi şehirlerde bulunan Asurlu

¹³ Huburata için bkz, Şahin 100

¹⁴ Kununamit için bkz, a.g.e, 100

¹⁵ A. Goetze, Ann.D.Murş., KBO III Vs. I 30,31,41, s. 22 vd.

¹⁶ Veysel Donbaz, "Some Recently Discovered Kārum 1b Tablets and Related Observations" IV. Hititoloji kongresi, İstanbul, s. 107-114

tüccarlarđan bu vergileri toplamakla yükümlüdür.¹⁷ Bu belgedende anlaşıldığına göre Durhumit'in Kızılırmak kavisi içerisine lokalize edilmesi gerekmektedir.

Emin Bilgiç, AfO XV, s,29'da Garstang ile birlikte hemfikir olarak, Durhumit'in Fırat nehrinden Kaniş'e gelen kuzey yolu üzerinde ve Sivas'ın batısında bir yerde olacağını ileri sürmektedir.¹⁸

Durhumit'in lokalizasyonu ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır: Sivas ve Alişar arasında Yeni han (Yıldızeli) ile bir tutulmakta, Tawinia, Zalpa ve Tuhpia ile birlikte Boğazköy Merzifon arasına yerleştirilmekte; Kızılırmak hattının kuzeyinde bugünkü Merzifon evresinde, Kızılırmak havzasının kuzey doğusunda, bugünkü Darende de, Kızılırmak havzasında, Kaniş'in doğusunda, Kızılırmak'ın orta kısmında ve Tuz Gölü'nün kıyısında, ayrıca Karaali ve Bâlâ civarında aranmaktadır.

řalim-Ařřur Arřivindeki 273 nolu hesap dökümünde Kaniř'den Durhumit'e Wařhania, Nenařša, ve Wahřuřana üzerinden yapılan bir yolculuđun harcamaları listelenmiřtir. Ayrıca Kt 92/k 203 nolu metinde geçen "Durhumit, Hattuř, Tawinia ve Tuhpia'dan Nenařša'ya kadar" ifadesinden řehrin Kızılırmak kavsinin içinde aranması gerektiđi tezi bir kez daha dođrulanmıř olmaktadır.¹⁹

Asur ticaret kolonileri devrinde Anadolu kralları ile Asurlu tüccarlar arasındaki ilişkilere ışık tutması yanında Durhumit'in lokalizasyonu konusunda da bilgi edinebildiğimiz Kt. n/k 504 envanter numaralı belgenin içeriği oldukça önemlidir. Tablet Anadolu'daki ismi belirtilmemiş bir krallığın kral ve kraliçesi ile o yerin kārumu'nun temsilcileri arasındaki beş şahidin huzurunda düzenlenmiş bir tutanaktır. Asurlu tüccar Aşşur-taklāku saray tarafından tutuklanmış, bu olaydan iki ay sonra, kārum'dan bir heyet sarayda kral ve kraliçenin huzuruna çıkararak, bu kişinin masum olduğunu bildirmişler ve serbest bırakılması konusunda ricacı olmuşlardır.

Tablette, şahitler dışında, ne yazık ki sadece tutuklu Aşşur-taklāku'nun adı kaydedilmiştir. Sarayla kārum'u karşı karşıya getiren Aşşur-taklāku'nun itham edildiği suç ise Kaniş veya Durhumit Kralı ile işbirliği yapmaktır. Yani Aşşur-taklāku Tawiniya Krallığı için ajanlık yapmakla suçlanmaktadır.

¹⁷ Klass R. Veenhof, Ankara Kültepe Tabletleri V, Ankara 2010, s. 77

¹⁸ Sever, "Asur Ticaret, s.,526-533

¹⁹ şahin, s. 52

Tamniya olarak da yazılan Tawiniya, kārumu bulunan ve bir rubā'um tarafından yönetilen, koloni devrinin önemli şehirlerinden birisidir. Şehrin lokalizasyonu hakkında ileri sürülen teklifler arasında Hattus (Boğazköy) yakınında bulunan, Tavium (Büyük Nefesköy) ön plana çıkmaktadır.²⁰ Tabletlerde Tawinia ile çatışma halinde olduğuna işaret edilen herhangi bir krallığın adına rastlanmadığı için olayın nerere geçtiği tam olarak bilinmemektedir. Fakat üç ihtimal üzerinde durulmaktadır. Birincisi olayın Kaniş'te geçmiş olabileceğidir. İkinci olarak bir başka Anadolu şehri söz konusudur ve sarayla görüşmeleri yürütmek üzere Kaniş kārüm'un temsilcileri gönderilmiştir. Son olarak olayın yerel bir kārüm'u olan bir Anadolu şehriden birinde geçtiği düşünülmektedir.

Michel Garelli, Tawiniya'nın Kaniş'e uzak olduğunu gerekçe göstererek, son iki tezin lehinde görüş bildirmekte; Tawiniya'ya yakınlığına işaret ederek ve Kt. f/k 183'te yazılanları iki şehir arasındaki ilişkilerin iyi olmadığı biçiminde yorumlayarak bu yerin Durhumit olabileceğini ileri sürmektedir. Fakat Kt. f/k 183'te Tawiniya ile Durhumit arasında düşmanlık bulunduğuna dair bir belirti bulunmamaktadır. Bu bakımdan, Tawiniya'ya komşu bir krallık söz konusu olsa bile, bunun Durhumit olma ihtimali diğer çevre krallıklardan fazla değildir.²¹ Buradanda anlaşıldığı kadarıyla Durhumit ve Tawiniya'nın komşu krallıklar olduğu görülmektedir. Ayrıca o dönemlerde önemli ticaret merkezlerinden biri olduğu anlaşılan Durhumit'in Kuburnat Tismurna, Taritar, Tawiniya gibi şehirlerdeki kārumların üzerinde hiyerarşik açıdan daha üst konumlarda bulunduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Aşşur-taklāku'nun itham edildiği bu ajanlık olayını Durhumit Krallığı'nın adına yaptığı kanısı şehrin kral ve kraliçesi tarafından düşünülen bir olasılık olmalıdır.

²⁰ Günbattu, "Eski Anadolu'da " Su Ordali", s.80

²¹ A.g.m., s. 84

Resim 1. M. Garelli, Asurlular İstanbul'da, Kayseri 2011, s. 170-171.

Durhumit şehrinin bu dönemdeki önemi, bölgede bulunan bakır madenlerinin işletilmeleri sonucu buraya getirilen bakırın damıtılarak, Asurlu tüccarlar tarafından alınıp diğer şehirlere taşınmasından ileri gelmektedir. Asurlu tüccarlar buradan aldıkları bakır, Wahşuşana ve Buruşhattum gibi şehirlere taşımışlardır.²² Ayrıca, buradan takas ettikleri altını da Asur'a taşımışlardır.²³ Tişmurna'da bakırı saflaştıramadıklarında Durhumit'e taşıdıkları görülmüştür.²⁴ Durhumit şehrinde geniş kapsamlı maden ticaretinin yapıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla da Durhumit şehrinin maden yataklarının bol bulunduğu bir bölgede olması gerektiği düşünülmektedir. Günümüzde Samsun-Bafra İkiztepe'de Önder Bilgi başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları da bu tezi doğrular nitelikte sonuçlar vermektedir. İkiztepe'de günümüze kadar yapılan kazılarda elde edilen mızrak uçları, zıpkın uçları, ok uçları, yassı baltalar gibi arsenli bakır aletlerle; balta döküm kalıpları, tunç deliciler, gümüşten yapılmış firketeler, bakır filizi

²² Kt. n/k 1451; n/k 1277; VS 26, 71.

²³ A.T. Clay, Letters and Transactions from Cappadocia, Babylonia Inscriptions in the Collection of J.B. Nies IV, New Heaven, s. 87; BIN IV, s.52.

²⁴ Sidney Smith, Cuneiform Texts From Cappadocian Tablets in the British Museum 5, 27 a

curufu olduğu düşünölen kalıntılar ve içlerinde fırınlar ihtiva eden metal eser üreten atölyeler gibi maddi kültür kaynakları bulunmuştur.²⁵ Ayrıca Bakırçay'daki bakır yataklarının hiç olmazsa İ.Ö. 3. binyılın sonlarından beri kullanıldığı görölmektedir. İkiztepe'ye yaklaşık 100 km uzaklıkta bulunan Bakırçay'dan İkiztepe'lilerin de yararlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Son dönemlerde yapılan kazı çalışmalarında bölgeden toplanan çanak-çömlek parçalarının değerdendirilmesinden Roma Çağı'nda da Bakırçay maden yataklarının işletildiği açıkça belli olmuştur. Son zamanlarda terk edilmiş olan Madenköy harabelerinden de maden işletmeciliğinin bu bölgelerde Osmanlı İmparatorluğu döneminde de yapıldığı saptanmıştır. Buluntular hem bu dönemde o bölgede yerleşimin varlığını kanıtlar niteliktedir hem de Durhumit'in Kızılırmak kavisi içersine lokalize edilebileceğinin kanıtlarıdır.

Ayrıca Amasya'nın 25 km güneybatısında bugün verimli Gedilgen Ovası'nın batı kenarında yer alan Oluz Höyük ve yakın çevresinde Şevket Dönmez başkanlığında gerçekleştirilen çalışmalar bölgenin uzun süre iskan gördüğünü ortaya koymaktadır. Göynücek ilçesi Gediksaray beldesinin 3 km kuzeydoğusunda yer alan Ayvalıpınar Höyüğü'nde tesadüfen bulunmuş ve daha sonra Amasya müzesi tarafından satın alınmış olan eski Asur üslubundaki silindir bir taş mühür Amasya ilinde Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın bugüne değin en önemli ve dikkat çekici buluntusunu oluşturmaktadır. Asurlu tüccarların önemli bakır üretim merkezlerinden biri olan Durhumit kenti, büyük olasılıkla bakır yataklarına yakın bir konumda olmalıydı. Ayvalıpınar Höyüğü Erken Tunç Çağı'ndan beri kullanılan bakır yataklarına sahip olduğu bilinen Merzifon'a yaklaşık 60 km, başka bir deyişle Eski Çağ için 2 günlük kervan yolu mesafesindedir. Burada ele geçmiş silindir mühür ve batısında yer alan aşığı kenti ile Ayvalıpınar Höyüğü önemli Asur Ticaret Kolonileri Çağı kenti olduğu anlaşılmaktadır. Ayvalıpınar Durhumit için bakır yataklarına yakın konumu nedeniyle önemli bir aday kent olarak düşünölmektedir. Zaten G. Barjamoviç ve R. Kuzuluoğlu doktora tezlerinde Durhumit'in Merzifon-Göynücek arasında olabileceğine dair görüş belirtmişlerdir.²⁶

²⁵ Önder Bilgi, " İkiztepe Kazılarının 1992 Dönemi Sonuçları" XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara 24-28 Mayıs 1993, s.240

²⁶ Şevket Dönmez, Celal Özdemir, Amasya ilinde Yeni Araştırmalar: Oluz Höyük ve Doğantepe Kazıları", VII. Uluslar arası Hititoloji Kongreleri Bildirileri, Çorum 25-31 Ağustos 2008, s.228

Hatti Ülkesi içlerinden gelip Ayvalıpınar Höyüğü'nde birleşen yollardan birincisi güneybatıdan, Şapinuva/Ortaköy üzerinden gelen yoldur. Bugünkü Aştavul, Damlaçimen ve Göynücek güzergâhını, büyük oranda da Zuliya/Çekerek Irmağı yatağını izleyen yol, Gediksaray üzerinden Ayvalıpınar Höyüğü'ne ulaşmaktadır. Diğer yol ise Tapigga/Maşat Höyük üzerinden Zile, Kervansaray ve Musaköy güzergâhını izleyerek güneydoğudan gelip, yine Ayvalıpınar Höyüğü'ne varmaktadır. Zuliya/Çekerek Irmağı'nın yaklaşık 4 km güneyinde yer alan Ayvalıpınar Höyüğü dışarıya kapalı, küçük fakat verimli bir ova üzerinde yer almaktadır. Bu ovanın bitiminde, kuzeyde yer alan tepeler aşılarak Zuliya/Çekerek Irmağı ve Oluz Höyük'e ulaşılmaktadır. Hiç kuşku yok ki Oluz Höyük ve Ayvalıpınar Höyüğü birbirleriyle ilişkili ve belki de eş öneme ve eş büyüklüğe sahip yerleşmelerdi. Ayvalıpınar Höyüğü'nün en önemli özelliği ise, yukarıda belirtildiği gibi, Şapinuva/Ortaköy ile Tapigga/Maşathöyük üzerinden gelen yolların birleşme noktası olmasıdır. Birleşen bu yolun Oluz Höyük ve onun 5 km kuzeyindeki Doğan-tepe'ye ulaştığı yerleşmelerin konumundan anlaşılmaktadır.²⁷ Durhumit ile ilgili bugüne kadar elde edilen belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla büyük bir ticaret ağı şebekesinin kalbi olduğunu biliyoruz. Ayvalıpınar Höyüğü'nün birçok ticaret yolunun kesiştiği bir bölgede olması da Durhumit şehrinin bu bölgede aranması gerekliliğini arttırmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra Doğan-tepe Geç Tunç Çağı'na tarihlenen, Amasya'nın en dikkat çekici Hitit Dönemi eserleri ile ünlü bir yerleşmedir. Burada bir rastlantı sonucu bulunan ve Hitit İmparatorluk Çağı'na tarihlenen tunçtan yapılmış tanrı heykelciği ile yine tunçtan bir damga mühür bu dönemin en güzel örneklerini oluşturur. Eğer ithal değilse, bu heykelcik taş ya da balmumu bir kalıba dökülmüş ve kol ile bacakları perçin delikleriyle tutturulmuş olması bakımından bölge madencilerinin üstün bir tekniğe sahip olduklarına işaret etmektedir.²⁸

²⁷ A.g.m., s.229

²⁸ A.g.m., s. 229

II.BÖLÜM

DURHUMİT KRALLIĞI'NIN SİYASİ TARİHİ

2.1. DURHUMİT KRALLIĞI'NIN SİYASİ TARİHİ

Anadolu M.Ö. 1975-1725 yılları arasında Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nı yaşamıştır. Bu Anadolu'nun ilk tarihi çağını teşkil eder. Bu dönemde Asurluların gelişen ticari faaliyetlerini Anadolu'da başarıyla sürdüren tüccar grupları hem çivi yazısını Anadolu'ya getirmişler hem de bıraktıkları vesikalarla o dönemin tarihine ışık tutmuşlardır.

Bu çağda Anadolu'nun siyasi yapısını yerli beyliklerden oluşan şehir devletleri teşkil etmektedir. Vesikalardan Asurluların Anadolu üzerinde hiçbir siyasi nüfuz ve hâkimiyet kurmadıkları anlaşılmaktadır.

Yerli beyliklerin başında rubā'um rabūm (büyük bey) veya rubaūm (bey) bulunmaktadır, rubā'um'dan sonra gelen rabi simmiltim daha ziyade, beyin ve bu ünvanındaki yüksek memurun adlarına yazılmış vesikalarda görülür.²⁹ Koloni Çağı devlet teşkilatında kral yanında kraliçelerin de yetkilerinin olduğunu görmekteyiz. Ayrıca Koloni Devrinde çok geniş bir saray teşkilatının varlığını görmekteyiz. Başta büyük vezir bulunuyordu. Ticaret işlerinden sorumlu olduğu anlaşılan, rabi-sikkatim, hazineden sorumlu olduğu görülen rabi-massartim, sarayda görev yapan rabi-sabim, sarayın depolarından sorumlu olan rabi-hurşatim, ihracat şefi rabi-mahirim, vekil-harç rabi-alahinnim gibi devlet işlerinde adeta modern devletlerde olduğu gibi iş bölümü yapıldığı anlaşılmaktadır.³⁰

²⁹ Emin Bilgiç, "Anadolu'nun İlk Tarihi Çağı'nın Ana Hatları İle Rekonstrüksiyonu",AÜDTCF, C:VI, S.5-1948 Kasım-Aralık, s.459-516

³⁰ Şahin, s,108

Yerli beyler Asurlu tüccarların yollarda emniyetlerini sağlamak Anadolu'ya getirdikleri malın cinsine göre bir takım vergiler almak ve ücret karşılığında saraylarında depo etmek gibi görevler yapmışlardır. Ayrıca yerlilerin alış veriş işlerini yürütmüşlerdir. Asurlularla aralarında çıkan anlaşmazlıklarda hâkim rolü oynamışlardır.³¹

Asurlu tüccarlarla yerli beyler arasındaki ilişkilere ışık tutan bir kısım tabletlerde, Asur veya Asurlu tüccarları temsil eden bazı kuruluşlarla yerel krallıklar arasında, taraflar arasındaki ekonomik, ticari, sosyal ve hukuki ilişkileri düzenleyen anlaşmalar yapıldığı bilinmektedir. Bu anlaşmaların varlığı 2000 yılında Kültepe kazılarında ortaya çıkan tabletler vasıtasıyla kanıtlanmıştır. Kaniş ile Asur arasında yapılmış anlaşmayı içeren metinde, Asurluların can ve mal güvenliklerinin sağlanmasına yönelik hükümler ağırlıklı olarak yer almaktadır. Bunlar arasında Asurlu kişilerin taşınır veya taşınmaz mallarının zorla veya ucuza alınamayacağı; kayıp mallarının bulunup iade edileceği, bulunmadığı takdirde kaybın tam olarak ödeneceği ve katilin bizzat Asurlular tarafından öldürülerek cezalandırılacağı; Kanişli bir kimseye borçlu olan bir Asurlunun ticari faaliyetlerinin kısıtlanmayacağı ve borçlunun yerine bir başkasının sorumlu tutulmayacağı; Asurlu bir kimsenin angaryadan muaf tutulacağı gibi hükümler dikkati çekmektedir.³² Bu metine dayanarak o dönemdeki şehir devletlerinde gelişmiş ve sınıflandırılmış bir saray teşkilatı bulunduğunu ve Asur ile aralarında ticari anlaşmalar yapıldığını söyleyebiliriz. Durhumit ile ilgili henüz böyle bir anlaşma metni bulunmamasına rağmen ele geçirilen diğer vesikalardan Durhumit'in o dönemde önemli bir ticaret merkezi olduğu ve Asur ile arasında buna benzer koşulları içeren bir anlaşmanın bulunduğunu varsayabiliriz.

Durhumit'in Anadolu kuruluşları ile ilgili çok fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Fakat n/k 1408 envanter numaralı belgede şu ifadeler geçmektedir: "Durhumit kârum'u Usur-şi-İstar'a yazıyor ve diyorki, tabletleri ister kral için isterse bizim için huzuruna gönderdik...". Bu belgeye dayanarak Durhumit siyasi teşekkülünün başında bir kral bulunduğu kanaatine varabiliriz.³³

³¹ Ayşe Uzunalımoğlu, "Kârum un II. Tabakasından Bir Grup Borç Mukavelesi" Anadolu Medeniyetler Müzesi 1992 Yıllığı, Ankara 1993, s 51

³² Günbattu, "Kültepe'de Bulunmuş ...", s759-780

³³ Bayram 1994, s. 233

Elimizde bulunan ve incelenen tüm kaynaklar Kültepe / Kaniş'te yapılan araştırmalarda bulunmuştur. Bu belgeler genelde o bölgelerde yaşayan insanların arşivlediği tabletlerdir. İzah ettiğimiz gibi, elimizde yeterince bilgi bulunmadığından, Durhumit'in bölgesel gücü net olarak anlaşılamıyor.

Durhumit ile ilgili yapılan araştırmalarda "Durhumit" ismi geçen ve yayınlanmış 46 özel mektup, 10 tutanak veya sözleşme, 8 borç senedi ve 3 muhasebe belgesi bulunmaktadır. Bu Şehirde nakliye sözleşmesinin bulunmaması mantıklıdır. Çünkü bu belgeler muhtemelen hazırlandıkları yerde arşivlenmiştir.

Ayrıca Durhumit'in önemli bir ticari merkez ve siyasi teşekkül olduğunu gösteren diğer bir kanıt ise, Durhumit Şehrinde bir krum dairesinin bulunması ve burada bulunan tüccarların temsilcilerinin, Tawiniya Kralına yemin etmek üzere gittiklerinin bilinmesidir. Kt f/k 183 envanter numaralı mektupta Şu ifadeler yer alır:

*"Durhumit Krumu'nun elçileri Tamnia Kralına yemin etmek için (gelip) ona hediye getirdiler ve o (Tamnia Kralı) elçilere Şöyle dedi: Kaniş Krumu'nun babalarımın elçileri nerede? Buraya onlar gelsinler, onlardan da yemin alacağım"*³⁴. Tawiniya Kralı herhalde yeni tahtta çıktığında Durhumit Krumunun temsilcileri krala yemin ederek, onunla antlaşma yapmak suretiyle ticaretlerine devam etme müsaadesi istemişlerdir. Bunun nedeni Durhumit Krum'unun diğer krumların üzerinde bir otorite olarak görülmesidir.

Ayrıca burada dikkati çeken diğer bir husus ise kralın, Durhumit Şehrindeki otoriteye "babalarım" Şeklinde hitap etmesidir. Bu kralın, daha büyük bir Şehir olan Durhumit krallığına bağlı olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Bilindiği üzere, bazı Şehir devletleri "rub'um rabm" büyük kral unvanını kullanmaktadırlar. Yine Anum-Hirbi'nin mektubunda olduğu gibi büyük Şehir devletlerine bağlı vasallarin bulunduğunu anladığımız vesikalar da bu tür Şehirler topluluğunun bir merkezi g etrafında toplandığına dair diğer bir delildir.³⁵

Aynı Şekilde Buruşhattum, Wahşuşana, Durhumit yolu üzerinde bulunan Ulama Krallığının da Durhumit Krallığı ile aynı ticari ve siyasi ilişkiler içinde olduğunu,

³⁴ Balkan, Kaniş Krum 'unun Kronolojik ..., s. 37

³⁵ Salih een, "Yeni Kültepe Metinlerine Göre Yerli Asurlu Münasebetleri", Uluslar Arası 1. Hititoloji Kongre Bildirileri, orum 1990, s140

İmlikaa isimli şahsın *Huršipim'i*, Ulama şehrinde dava etmesine karşın davanın Durhumit'te çözümlendiğini gösteren belgeden anlıyoruz. Durhumit kârum unun karara bağladığı bir başka belgede de Ulama'dan bahsedilmesi iki şehir arasındaki ticari ilişkileri göstermektedir³⁶.

Elimizde bulunan kaynaklara göre, Ulama Wabartumu ve Tuphiya Wabartumu'nun Durhumit kârum una bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Tišmurna ve Tawinia'da bölgenin en önemli şehrine yani Durhumit'e bağlı olduklarını düşünüyoruz.³⁷

O dönem şehir devletlerine ait vesikalardan edindiğimiz bu genel bilgiler dışında, Durhumit Krallığı'nın siyasi tarihine dair bilgi veren kaynaklardan yoksun bulunmaktayız. Dolayısıyla Durhumit Krallığı'nın, Hititlerin şehir devletlerini tek tek ele geçirerek Anadolu'da siyasi hâkimiyeti ele geçirdiği zamana kadar varlığını devam ettirdiğini sonrasında ise diğer şehir devletleriyle aynı akıbeti paylaştıklarını varsayabiliriz.

Sonuç olarak, Durhumit Kârumu'nun faaliyetleri bu kentin Asya bölgesinde Asurlular'ın ticaret merkezlerindeki öneminin göstergesidir. Bu idare şekli Durhumit'in Asurluların Anadolu'daki ticari etkinliklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

2.1.1. Durhumit Asur İlişkileri

Güney Mezopotamya'da III. Ur devrinde (2111-2005) mülkiyet anlayışı değişmiş, Sümerlilerin eski devlet mülkiyet sistemi yerine şahsi mülkiyetin gelişmesi neticesinde Asur devleti ve halkı süratle kalkınmış, dışa açılma ihtiyacı duyulmuş ve alış-veriş şartları bakımından Anadolu en müsait pazar sayılmıştır. Anadolu'da bol miktarda bulunan bazı madenlerle, Asur kumaş, kalay ve diğer ürünlerinin Anadolu'da mübadele edilmesi bu ticaretin temelini oluşturmuştur.

“Asur Ticaret Kolonileri Çağı” adı verilen bu devrin İ.Ö. II. bin yılın ilk üç asrını kapsadığını görüyoruz. Bu devri, Asur Kralı *İrişum*'un saltanatıyla başlatırsak yaklaşık olarak İ.Ö. 1974 yıllarından itibaren Asurlu tüccarların Anadolu'da ticaretle uğraştıklarını söyleyebiliriz. Asur Kralı *İrişum*'dan itibaren, *İkunum*, *Şarru-ken*, *II.*

³⁶ P.Garelli, “Trois Tablettes Cappadociennes du Musée de Rouen, RA 51, 1957, s. 1-10 ; Şahin, s.50

³⁷ Cecile Michel, Durhumit, Son Commerce Et Ses Marchands, U,P,R. 193, CNRS, Paris, s.275

Puzur-Aššur, Naram-Suen, II. İrisum, Šamsi-Adad ve İšme-Dagan dönemlerinde Anadolu’da Asurlu tüccarların ticaretle uğraştıkları anlaşılmaktadır ki, bu yaklaşık olarak İ.Ö. 1974 yılından İ.Ö. 1720 yılına kadar devam etmiştir diyebiliriz.

Bu dönemde Asurlu tüccarlar, merkezi Asur şehrinde bulunan kārūm daireleri vasıtasıyla Anadoludaki ticaretlerini sürdürmüşlerdir. Anadolu’da varlığını bildiğimiz şehir beyleri Asurlu tüccarlara saraylarının ihtiyacı olan kalay ve mamul eşyayı sağlamaları karşılığında onlara şehirlerin etrafında oturma imtiyazı vermişlerdir.

Asurlular Anadolu’da kurdukları büyük ticaret pazarlarına “kārūm ” (ticaret kolonisi), küçük pazarlara “wabartum” (istasyon) adını veriyorlardı.³⁸ Wabartumlar yerel kārūm lara, yerel kārūmlarda Kaniš kārūm’una bağlıdır. Asur prensleri ve ülke yönetiminde söz sahibi olan değişik birimler bu ticari örgütle ve ticaretle doğrudan doğruya ilgilenmişlerdir. Tüccarlar arasındaki anlaşmazlığa saray (yerli bey) müdahale edebiliyordu. Ancak Asurlu tüccarlar yalnızca saraya (yerli beye) değil kārūm’a ve Asur’a da bağlıydılar.³⁹

Böylece, Anadolu’ya gelerek pek çok şehirde birer ticaret mahallesi oluşturan Asurlu tüccarların hepsinin Kaniš Kārūm’una bağlı olduğu da anlaşılmıştır. O günkü Anadolu’nun birçok şehrinde bir kārūm ya da wabartum bulunmasına rağmen Kaniš Kārūm’u merkez Kārūm olup, Asurlu tüccarların en yüksek temsilcisinin Kaniš’te bulunduğu bilinmektedir.

Anadolu halkının, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’ndan çok önceleri madeni tanıdığını ve çeşitli madenleri kullanarak kap kakak, süs eşyası yaptıkları bilinmektedir. Koloni çağında da Asurlu tüccarların getirdiği kalay ile Anadoluda çok bol olan bakırı karıştırarak broz yapmışlardır.⁴⁰ Anadolu’da en çok bulunan ve ilk kullanılan maden bakır olup, Kalkolitik Çağ’dan itibaren bu madenden istifade edilmiştir. İ.Ö. 3. binyıl boyunca bakır madenine %10 oranında kalay ilave edilerek bol miktarda tunçtan silahlar ve ev eşyaları yapılmış olduğundan bu devre “Eski Bronz Çağı” adı verilmiştir. Eski Bronz Çağı’nda Anadolu’da madencilerin kalayı nereden temin ettikleri konusunda net bir bilgi yoktur. Ancak İ.Ö. II. Bin yılın başlarından itibaren kalay madeninin Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu’ya getirildiğini Kültepe Metinleri’nden öğrenmekteyiz.

³⁸ Bilgiç, “Asurca Vesikalara Göre ...”, s.913-940

³⁹ Uzunlamoğlu, “1950 yılında Kültepe ...”, s.44

⁴⁰ Sever, “Asur Ticaret ...”, s.85-94

Söz konusu devirde Anadolu'da Şehir devletleri hüküm sürmektedir ve aralarında kıyasıyla bir mücadele yaşanmaktadır. Tunç silahlar bakıra göre daha sağlam olduğundan bütün krallar bu silaha sahip olmak istemektedirler. Bu yüzden Asurlu tüccarlara kalay madeni getirmeleri karşılığında şehirlerin etrafında bir mahallede oturma ve ticaret yapma imkânı bahsetmişlerdir. Sarayın ihtiyacı olan, kalay, kumaşlar diğer mamul eşya yine Asurlu tüccarlar tarafından sağlanmıştır. Asurlu tüccarların, buraya kumaşlar getirdikleri anlaşılmaktadır⁴¹. Özellikle krallık sarayının ihtiyacı olan kumaşlar bu tüccarlar vasıtasıyla temin edilmiştir⁴².

Sarayların ihtiyacı olan kalay ve kumaşlarla birlikte çeşitli türden mamul ve hammadde ticareti yapmak üzere Anadolu'da yaklaşık 40 adet Asur kolonisi kurulmuştur. Bu kolonilerin merkezi Kaniş kolonisidir. Asurlu tüccarlar Kaniş Şehri'nin eteğinde bir mahalleye yerleşerek orada ticaretlerini sürdürmüşlerdir. İki ülke arasındaki bu uluslararası ticaretin yalnızca Anadolu saraylarının ihtiyacından doğduğunu belirtmek doğru olmayabilir. Söz konusu çağda bugünkü Irak'ın kuzeyinde Dicle nehri kenarında doğu-batı, güney-kuzey ticaret yolları üzerinde önemli bir konuma sahip olan Asur Şehrinde oturan tüccarlar sermayelerini birleştirmek suretiyle büyük şirketler kurmuşlar ve İran üzerinden gelen kalay madenini, Babil'den gelen, kumaşları Anadolu ve Doğu Akdeniz limanlarına ulaştırmışlardır. Ayrıca, Asur Ticaret Kolonileri Çağı denilen İ.Ö. II. Binyıl'ın ilk çeyreğinde, Anadolu'da yabancı kervanların rahatça dolaşmalarını sağlayan bir barış ortamı da bulunuyordu.

Asurlu tüccarların yerli beylerden izin alarak şehirlere yerleştikleri ve siyasi otoritenin tamamen yerlilerde olduğu biliniyordu, 2000 yılında Kārum alanında yapılan kazılarda bulunan iki belge ise, Asurlu tüccarların Kaniş ve Hahhum Krallarıyla antlaşma yaptıklarını kesinlikle ortaya çıkarmıştır⁴³. Kaniş ile Asur arasında yapılan antlaşmada, Asurlu tüccarların haklarının korunduğunu görmekteyiz. Antlaşmada Asurlu tüccarların mallarını istemediği fiyattan satışa zorlanamayacağı, öldürülen bir Asurlu için kan parası ödeneceği, katilin ise Asurlular tarafından öldürüleceği, Asurluların mallarının

⁴¹ E. Bilgiç, S. Bayram ,Ankara Kültepe Tabletleri II 22; K. Veenhof, E. K. Brandt, Vorderasiatische Schriftdenkmaler der Staatlichen Museen zu Berlin, Heft XXVI, Altassyrische Tontafeln aus Kültepe Texte und Siegelabrollungen, 1992, 18.

⁴² BIN IV, s. 36.

⁴³ Günbatti, "Kültepe'de Bulunmuş ...", s. 760-761.

sigortalanacağı, angarya gibi hizmetlerden muaf olacakları vurgulanmaktadır⁴⁴. Asurlu tüccarlar öncelikle sarayın ihtiyacını karşıladıklarından kervanlar önce saraya çıkmakta ve kumaşlar üzerinden %5, kalay üzerinden %2,5 oranında vergi ödemekteydiler. Bunun dışında kralın istediği kadar satın alma hakkı bulunuyordu. Kalan kalay ve kumaşlar halka arz ediliyordu. Antlaşma gereği, tüccarlar mallarını istedikleri fiyattan satma hakkına sahiptiler. Borç verirken istedikleri orandan faiz ilave ediyorlardı. Borçluları gerektiğinde rehin alarak borç ödeninceye kadar çalıştırdıkları da görülür. Ayrıca, Asurlu tüccarların kurmuş oldukları Kārum dairesi de antlaşmadaki şartlara göre onların haklarını koruyordu. Tüccarların kendi aralarındaki davalarını çözüme kavuşturduğu gibi yerlilerle olan ilişkilerinde de devreye girdiği görülür. Hapse atılan tüccarların salıverilmesi için saraya çıkararak onların hakkını savundukları anlaşılmaktadır.

Durhumit şehrinin bu dönemdeki önemi ve Asur ile olan ilişkisi, bölgede bulunan bakır madenlerinin işletilmeleri sonucu buraya getirilen bakırın damıtılarak, Asurlu tüccarlar tarafından alınıp diğer şehirlere taşınmasından ileri gelmektedir. Asurlu tüccarlar buradan aldıkları bakırı, Wahşuşana ve Buruşhattum gibi şehirlere taşımışlardır⁴⁵. Ayrıca, buradan takas ettikleri altını da Asur'a taşımışlardır⁴⁶. Tişmurna'da bakırı saflaştıramadıklarında Durhumit'e taşıdıkları görülmüştür⁴⁷.

Bu bölgede ticaret yapan Asurlu tüccarların mektuplarından da anlaşılacağı üzere Durhumit o dönemde Asurlu tüccarlar için oldukça elverişli bir pazar konumundadır. *Aşşur-nādā* tarafından yazılan bir mektupta, *10 talent bakır ve 6 eşek arasına hissemi koyayım ve Durhumit'te iyi bakıra çevirip Kaniş'e taşıyayım*⁴⁸ deniliyor. *Aşşur-nādā* *Alahum ve Aşşur-tāklāku*'ya yazarak, Durhumit'ten Kaniş'e gümüş ve altın göndermesini istemektedir⁴⁹.

Ayrıca Anadolu'da da çeşitli kalitedeki bakırları eşya imali için bir şehirden diğerine nakletmek suretiyle ticareti geliştirmişlerdir. *Aşşur-nādā* 'nın oğlu *İddin-İştār* babasının

⁴⁴ A.g.m, s. 765.

⁴⁵ Kt. n/k 1451; n/k 1277; VS 26, 71.

⁴⁶ BIN IV, 87; BIN IV, 52.

⁴⁷ CCT 5, 27 a.

⁴⁸ E. Bilgiç, H. Sever, C. Günbatı, S. Bayram, Ankara Kültepe Tabletleri I, s 12.

⁴⁹ BIN IV, s.53; M. T. Larsen, Old Assyrian Caravan Procedures, İstanbul 1967, s. 62.

Durhumit'te bulunan firmasının faaliyetleri hakkında bilgi sunuyor. Bu firma daha çok bakır ticaretiyle uğraşmaktadır. Buradan aldığı bakırı diğer şehirlere taşıyıp orada altın ve gümüşe çevirmekteydi⁵⁰.

Kalay, tekstil, ticaret ve diğer faaliyetlerden büyük karlar sağlayan Asurlu tüccarlar Anadolu'da bir müddet kaldıktan sonra kazançlarını altın, gümüş ve kıymetli taşlara çevirip ülkelerine dönüyorlardı. *Aššur-nādā* isimli tüccar mektubunda Durhumit'ten gönderdiği paranın Kaniş'te tutulmasını istiyor ve mümkünse Asur'a ulaştırılmasını talep ediyor⁵¹. *Aššur-tāklāku'nun Aššur-nādā'ya* yazdığı mektupta ise, yine Durhumit'e gönderilmesi gerekli olan kara kumaşlar söz konusudur⁵². Böylece bu tüccarın Durhumit'te bir bürosunun bulunduğunu bölgede yoğun ticari faaliyetlerinin olduğunu görüyoruz.

2.1.2. Durhumit - Kaniş İlişkileri

Kaniş (Kültepe) şehri, M.Ö. II. bin başlarından itibaren Eski Anadolu'nun en önemli siyasi ve ticari merkezi olma özelliğini kazanmıştır. Halen kazıların devam ettiği bu yerleşim yerinde büyük çoğunluğu çeşitli ticari konular içeren, yirmi binden fazla Eski Asurca tablet ortaya çıkarılmıştır. Bu belgeler Anadolu'nun Eskiçağ tarihinin aydınlatılmasında son derece önemli kaynaklardır.

Kültepe'de ele geçen tabletler arasında *kārum* ve *wabartum*ların çeşitli konularda yazışmalar yaptıklarına dair bir çok belge bulunmaktadır. Bu metinler, genellikle Asur'dan merkez Kaniş *kārum*'una yazılmış talimatların diğer *kārum* ve *wabartum*lara iletilmesi hakkındadır. Bu yazışmalarda merkez *kārum* çoğunlukla habercilerini (*siprum*)⁵³ muhatap almaktadır. *Kārum* Dairesi, Anadolu'daki çeşitli şehirlerle sıkı ticari bağlantıları olan itibarlı tüccarlar arasından bazı elçiler belirleyerek, ticari ve idari konulardaki gelişmeleri ve düzenlemeleri, ilgili *kārum* ve şahıslara duyurmaktaydı.⁵⁴

⁵⁰ Larsen 2002, s. 159; BIN IV, s. 64.

⁵¹ BIN IV, s. 52.

⁵² G. Conteneau, *Tablettes Cappadociennes*, Musee de Louvre, Paris 1920, 27; Larsen 2002, s. 125.

⁵³ *Siprum* kelimesi hakkında ilgili sözcüklerden başka (AHw ve CAD) detaylı bilgi için bk. M.T. Larsen, OACC, s. 146n. 120 ve s. 276; K.R. Veenhof *Aspects*, s. 252

⁵⁴ İrfan Albayrak, "Kültepe Belgelerine Göre *Kārum* Dairesinin İdari Yapısı ve Politik Statüsü" Anadolu Medeniyetler Müzesi Yıllığı, Ankara 2003, s. 342,356

Neşredilmiş Kültepe tabletleri arasında Kaniş ile bir başka kārūm arasında yapılmış mektuplaşmalara ait on kadar örnek bulunmaktadır. Bu belgelere göre bugün sayıları yirmiye bulmuş olan kārūm'lardan gönderen veya alıcı merkez olarak isimleri kaydedilenler Durhumit, Hurama, Tamnia, Urşu, Wahşuşana ve Zalpa'dır.⁵⁵

Mektup 2-5 ve Böl.III.7'de yer alan 74*-75* mektuplar Kulia'nın kārūm Kaniş'in habercisi (siprum) olarak hizmet verdiğini ve bu çerçevede muhtelif Asur kolonilerine bilgi ve talimat ulaştırmak için gönderildiğini göstermektedir. Bu tüccarın da Durhumit-Kaniş ticari ağında önemli bir yere sahip olduğunu *Enah-İlī* arşivindeki kayıtlarda bulunan iki resmi mektuptan anlıyoruz. Bu mektupların zarfları açılmamıştır ve *Kuliya*'nın sakladığı kopyalar oldukları düşünülmektedir ve şu satırları içermektedir: “Habercimiz *Kuliya*'ya ve her nerede kalıyorsa *Aşşur-iştikal* oğlu *Sukalliya*'nın bulunduğu kārūm'a ve *Sukalliya*'nın kendisine” hitaben yazılmıştır. Yerel yetkililerin gümüşü Kaniş'e habercimiz *Kulia* ile göndermeleri gerektiği için muhataplar arasında onun da adı geçiyor. İkinci mektup olan kt 89/k 325 (75*) ise, “dātu⁵⁶ ödemekle mükellef olanlardan, kārūm Kaniş'in habercisi *Kulia*'dan ve kārūm Durhumit'den kārūm Kaniş'e kadar olan bütün kārūm ve wabartumlara” gönderilmekte ve güvenle hedefine ulaşması için gereğinin yapılması istenmektedir.⁵⁷

Asur kolonilerine bilgi ve talimat ulaştırmak için görevlendirildiği anlaşılan *Kuliya*'nın ayrıca da Kaniş'in verdiği talimatların uygulandığından emin olması gerekiyordu, çünkü kārūm Kaniş'e ödenmesi gereken vergilerin toplanması için ne şekilde yardımcı olduğunu rapor ediyordu. Mektup 75* “kendisi ve kārūm Durhumit tarafından birlikte yazılmıştır. (oraya da Kaniş kārūm tarafından gönderilmiş olmalı), çünkü ellerinde Kaniş için önemli bilgiler vardı ve Kaniş yolu üzerindeki bütün kārūm'lardan, habercilerine hızlı ve güvenli bir yolculuk sağlamalarını istiyorlardı.⁵⁸

Kārūm idareleri ile yerli beylikler arasındaki politik münasebetlere bir ölçüde ışık tutması bakımından bugün de önemli bir belge olma niteliğini taşıyan f/k 183'deki⁵⁹

⁵⁵ Günbattu, “Kārūm 'lar Arasındaki ...”, s 479-484

⁵⁶ Dātu vergisi Bir tür kelle vergisi olup, Asur'dan Anadolu'ya gelen kervanlardan kişi başına alınan vergilerdir. Bu verginin kişi başına 10 yada 15 şegel olduğu düşünülmektedir. Bknz.Şahin, s.92

⁵⁷ AKT V, s.39

⁵⁸ AKT V, s. 46

⁵⁹ Balkan, Kaniş Kārūmu'nun Kronoloji..., s.36

šipru ša kārīm Durhumit “Durhumit Kārumu’nun elçileri” ifadesinin de açıkça gösterdiği üzere kārūm’lara bağlı olarak hizmet yapan bu elçiler ile, herhalde kārūm’ları denetlemek için Asur’dan Anadolu’ya gönderilmiş ve Kāniš kārūm’u ile birlikte adres olarak yazılmış *šipru ša* alim “şehirin elçileri” arasında görev ve yetki bakımından nasıl bir fark bulunduğu hakkında bilgi edinmek mümkün olmamaktadır.⁶⁰

Aššur-nādā tarafından bu üç kişiye yazılan bir mektupta, şu ifadeler yer alıyor⁶¹: “*Šira’nın oğlunun Asur’dan ayrıldığını işittim. Neden Šallim-Aššurun köleleri ve seyyahlar oraya iki defa gelmelerine rağmen mesaj yollamadılar*”, demek suretiyle sürekli Kaniš’ten bilgi talep etmektedir.

Aššur-nādā isimli tüccarın aynı kişilere yazdığı mektubunda Durhumit’ten gönderdiği paranın Kaniš’te tutulmasını istiyor ve mümkünse Asur’a ulaştırılmasını talep ediyor⁶². *Aššur-tāklāku’nun Aššur-nādā* ’ya yazdığı mektupta ise, yine Durhumit’e gönderilmesi gerekli olan kara kumaşlar söz konusudur⁶³. Böylece bu tüccarın Durhumit’te bir bürosunun bulunduğunu bölgede yoğun ticari faaliyetlerinin olduğunu görüyoruz.

⁶⁰ Günbattu, “Kārūmlar Arasındaki ...”, s 479-484

⁶¹ BIN IV, s. 49; Larsen 2002, s. 87.

⁶² BIN IV, s.52.

⁶³ TC1, 27; Larsen 2002, s. 125.

III. BÖLÜM

DURHUMİT ŞEHRİNDEKİ ASUR KOLONİSİ

3.1. DURHUMİT ŞEHRİNDEKİ ASUR KOLONİSİ

Asur şehri ile Asurlu tüccarların Anadolu'daki merkezi olan Kaniş şehri arasında irili ufaklı 40 civarında şehir bulunuyordu. Asurlu tüccarların kervanları her gün bir şehirde konaklamak suretiyle 40 günde Kaniş'e ulaşıyorlardı. Tüccarların uğradıkları şehirlerde Asurlu tüccarların kendi aralarındaki ticari ve hukuki işlerine bakan teşkilatlar bulunmaktaydı. Bu teşkilatlara kārūm dairesi denilmekteydi. Kārūm dairesinden daha az işleve sahip ve daha küçük teşkilatlara ise wabartum deniyordu. Belgelerden öğrendiklerimize göre Durhumit şehrinde bir kārūm dairesi bulunmaktaydı. Bazı şehirlerde benzer işlevlere sahip bu dairelerin her ikisinin de bulunduğu görülmüştür.

Asur ile Anadolu arasındaki ticaretin temelini Asur'dan Anadolu'ya ithal edilen kalay ve dokuma ürünleri, buna karşılık olarak Anadolu'dan Asur'a genellikle gümüş bazen de altın ihracı oluşturmaktadır. AKT I 12 envanter numaralı, *Aššur-nādā* tarafından yazılan bir mektupta şöyle denilmektedir: *10 talent bakır ve 6 eşek arasına hissemi koyayım ve Durhumit'te iyi bakıra çevirip Kaniş'e taşıyayım*⁶⁴. *Aššur-nādā* *Alahum ve Aššur-tāklāku*'ya yazarak, Durhumit'ten Kaniş'e gümüş ve altın göndermesini istemektedir⁶⁵.

Tüccarların Anadolu'daki yerel beylerin ihtiyacı olan kalay ve kumaşları temin ettiği, talep fazlası malların ise belirli vergiler alındıktan sonra halka satıldığı görülmektedir. Bundan başka tüccarların Anadolu'daki şehir devletlerinin ihtiyacı olan malları diğer Anadolu şehirlerinden temin ettikleri de görülmektedir. Bir belgede şöyle denilmektedir:

⁶⁴ AKT I, s. 12.

⁶⁵ BIN IV, 53, (Dublikat Pa 5,) Larsen 2002, s.4

Burada 9 mana temiz bakır, bayağı bakır, keçe, semer örtüsü, 2 kavanoz kimyon, 1 talent yün, 80 adet nar, 10 mana zeytin yağı, saptinnu⁶⁶ ve nibraru⁶⁷ kumaşları. 2 boyun atkısından bahsedilir. Bir diğer belgede ise, bohça, keçe, halat, çuval, kamaru balığı söz konusudur⁶⁸. Belgeden anlaşılacağı üzere sarayın ihtiyacı olan kaliteli kumaşları tüccarların temin ettiğini öğreniyoruz.

Asurluların Anadolu'ya satış için getirdikleri mallarını yerli beylerin saraylarında, belli vergi ve menfaatler karşılığında depoladıkları ve muhafaza altına aldıkları, ilk alım hakkına da böylece sarayın sahip olduğu görülmektedir. Fiyat dalgalanmalarına rastlandığı, Asurluların Anadolu'da çözilemeyen hukukî meselelerinin merkez Asur'a havale edildiği ve orada karara bağlandığı meselesini de yeni belgelerden öğreniyoruz. Anadolu'da mahallî idarelerde bir değişiklik olduğu zaman yerli beyler veya beyçeler, Asurlu tüccarların ticari faaliyetlerini garanti altına almak için "yemin" etmekteydiler. Kārūm'da bulunan özel bir mahalde de (Hamrum), Asurlu tüccarlar Anadolu hudutları dâhilinde kaçakçılık yapmayacaklarına dair yemin ediyorlardı. Ticarî anlaşmaya göre her iki taraf karşılıklı olarak aşağıdaki maddeleri garanti ediyorlardı:

A. Anadolu Bey ve Beyçeleri:

- 1- Kārūm ve wabartum'larda korunma hakları saklı kalmak şartı ile oturma hakkı.
- 2- Yerli bey ve beyçe'nin hudutları dahilinde tüccarlara seyahat güvenliği, hırsızlık ve yol kesmelere karşı teminat.
- 3- Asur devletinin siyasi ve hukukî kararlarını kolonistlerin uygulayabilmeleri için sınırları aşan nüfuz hakkı.

B. Asurlu Tüccarlar:

- 1- Getirilen malları herkesten önce ilk seçme ve ilk satın alma hakkı. Aynı zamanda saray bu malları % 10 ucuza alma hakkına da sahip bulunuyordu⁶⁹.

⁶⁶ Saptinnu için bkz. Kt. n/k. 1099

⁶⁷ Nibrarum için bkz. E. Bilgiç, C. Günbattı, Ankaraner Kültepetafeln (FAOS B- 3) Stuttgart 1995, s. 65

⁶⁸ Veenhof AKT V, s. 169; Kt. 92/k 241.

⁶⁹ J.Lewy, On Some Institutions of the Old Assyrian Empire (HUCA, 27), s. 1-79

2- Kervanlara konan vergileri ödemek. Umumiyetle en çok ödedikleri vergi "nishatum" = (bir nevi gümrük vergisi) adı verilen vergi olup, bu vergi kumaşlardan % 5, kalaydan da % 3 ve her yük için de 2 mina idi. Asur tapınaklarının mallarından ise vergi alınmıyordu.

3- Demir ve diğer madenler ve bilhassa kıymetli madenlerden daimi pay hakkı ödemek zorundaydılar.⁷⁰

Asurlu tüccarların mallarını altın veya gümüşe çevirerek Asur'a aktardıkları, satılan malın veya verilen borcun taksitlere bağlandığı da görülmektedir. Asurluların aynı zamanda Anadolu'da ziraatla da uğraştıkları metinlerimizde belirtilmektedir. Ayrıca yeni metinlerle yeni birtakım yerleşim merkezleri, kārūm ve wabartum adını verdikleri ticaret merkezlerinin yanında, şahıs ve meslek adları, yeni teknik terimler tespit edilmekte ve malzeme gittikçe zenginleşmektedir. Bütün bu hususlar, işlediğimiz tabletlerin Anadolu'muzun ilk tarihi çağının aydınlatılması bakımından önemini bir kat daha artırmaktadır.⁷¹

Asurluların yerli halk üzerinde siyasî bir nüfuzları yoktu. Bunun aksine onlar geçtikleri yerlerde yerli krallara sığınıyorlar, mallarının emniyeti hususunda yardım görüyorlardı.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın siyasi yapısının açıklanması ve Anadolu'nun o zamanki tarihî coğrafyası bakımından Kt. a/k—1645 numaralı metnimizi buraya örnek olarak almayı uygun bulmaktayız⁷². Bu metnimizi gözden geçirecek olursak, bunun mektup üslûbunda kaleme alınmış olduğunu, yerli beyler veya beyliklerle ilgili dikkate değer bilgileri ihtiva eden enteresan bir vesika olduğu görülür. Metnimizin baş kısmında: İli-İdî adındaki şahsın muhatabı olan *Usur-ša-Aššur* adlı kişiye; kendisine havale edilen iş için saraya çıkıp haber ulaştırdığı ve hangi ülkenin kralı olduğu bildirilmeyen kişinin verdiği sözü, çok dikkat edilmesi gereken hususlar dâhilindeki duruma bağlı olarak tutacağını bildirmektedir:

Kt. a / k - 1165'in Tercümesi, Ön yüz:

“İli-idî Usur-ša-Aššur'a şöyle söyler: Bana verdiğin malûmata göre saraya çıktım ve senin haberlerini ilettim (bildirdim). Ruba'um (Kral) da şöyle söyledi: Ona dikkat

⁷⁰ Sever, “Kültepe Tabletleri'nin Önemi...”, s.249

⁷¹ A.g.m, s. 250

⁷² AKT I, 1990, s. 99 vd.

ettiğin nispette sözümü tutacağım. Ruba'um (Kral) şunu da söylüyor: Altına ve Şuluat'ın bana gönderdiği habere gelince: Wahşuşana'ya yazacağım ve BİRTUM'u gönderteceğim. Sen gerçekten Wahşuşana'ya ayağını basmamalıydın! Buruşhattum, Uşunala ve Wahşuşana' Rubaumlari'na (Krallarına) Rabi sikkitim yemin edeceğine göre buraya gelmesin! Burada şarla memleketinde şabu'alılar bize yolu kapadılar ve bizi teşkiş ettiler. İyi cins bir KUTANUM kumaşı, tarafımdan kaydedildiler! Tüccarlar evini (ticaret odasını) haberdar ettik, fakat bize getirdikleri eşyaları alıkoydular ve bizi serbest bıraktılar. Ruba'um (Kral) şunu da söylüyor: "Yazacağım, şuluat ve Abi-ilī sizin kıymetli "AşİUM" taşınızı iade edecekler, ben ise onları altına doyuracağım (onlara altını ben ödeyeceğim). Usur-řa-Aşşur hiçbir şey vermeyecek, Ruba'um (Kral) (bu arada) iyi haber de verdi. O şöyle diyor: "Huzursuz olmasın! Onlar yolu onun için serbest bırakıncaya kadar burada Amurgati-İştar olmayacak. Ona yazacağız ve memnun olmazsa, Senin haberine göre (gerekeni) yapacağım. Senin bana bahsettiğin değirmen taşları (için) Ruba'um (Kral) şöyle söylüyor: "Niçin onları buraya göndermediler?"

Asur-Kaniş hattında ticaret yapan tüccarların ticari mallarını eşek kervanları ile getirip götürdüklerini bilmekteyiz. Tüccarların seyahat esnasında tüketecekleri yiyecekler ve içecekler için ödenek ayırdıklarını çeşitli belgelerden öğrenmekteyiz. Ayrıca masraf listesi diyebileceğimiz bu belgelerden elde ettiğimiz bilgilere göre yük taşıyan eşeklerin kirası için ve yine eşeklerin tüketeceği saman vs. için de bir miktar ödenek ayrıldığını da belgelerden öğrenmekteyiz. Bundan başka kervan yükleyicisi için ayrılan ödeneklerden de bahsedilmektedir. Bir masraf listesinde bu konuda şöyle denilmektedir: *3 mana bakır Durhumit'e kadar harcadım. Durhumit'ten Kanişe kadar 5 mana iyi bakır harcadım. 3 mana bakır Wahşuşana'ya kadar harcadım*⁷³.

Orta Anadolu'da yapılan bir seyahati anlatan diğer masraf listesinde şu ifadeler geçer:

"1 ½ şegel kalayı Butnatum şehrinde Handa ödedim. 6 şegel kalayı Hanaknak civarında handa ödedim. 3 şegel gümüşü Hanikka'dan çıktığımızda ödedim. 3 şegel gümüşü Wazida'da handa ödedim. 6 şegel Hanaknak'ta kumaşlar üzerinden nishatum olarak ödedim. 5 şegel gümüşü Kupilşan'da ödedim. 1 ½ şegel gümüşü Tapaggaş'ta kaşşuma ödedim. Tahazzina'nın alahinumuna ödedim. ½ mana bakır Durhumit civarından geçerken verdim. 3 mana temiz bakır Durhumit'te nishatum olarak verdim. 5 mana

⁷³ Kt. 91/k 424, AKT V, s. 33

bakırı İli-aşraniye'ye Wahşuşana'ya onu getirdiği zaman verdim. 10 mana şikku bakırını Wahşuşana'nın masrafları için harcadım"⁷⁴. Görüldüğü gibi önemli bir istasyon konumunda olan Durhumit'den Kaniş'e giden ticaret kervanlarının bir miktar masrafları söz konusudur.

Durhumit Krallığı'nın maden ticaretindeki önemini vurgulamak açısından burada inceleyeceğimiz Kt.n/k; 165-606-64 envanter numaralı *Puzur-İštar*'ın, özellikle *Bēlum-bāni*'yi muhatap alarak 4 kişiye yazdığı ve borcun temizlendiğine ve bakırın depo edildiğine dair haberle başlayan mektubunun Türkçe tercümesi aşağıdaki gibidir:

*“İkūppia, Bēlum-bāni, Dadā ve Amur-ilī'ye, (özellikle) Bēlum-bāni'ye Puzur-İštar şöyle söylüyor: Burada biz (borcu) temizledik ve senedi 1 talent 6 mina iyi bakırı depo ettim. Burada ihtiyacım için gittim (başvurdum?), sen ise kalktın ve gidiyorsun. Böylece sen idi-Abum'a gittin ve şöyle dedin: Aššur-malik'in bakırını Puzur-İštar ödedi. idi-Abum bana yazdı, eteğimi tutacaklar (beni sorumlu tutacaklar). Vekillerime söyle: sizler kardeşimsiniz! Orada, Bēlum-bāni'yi yakalayınız ve 1 talent 6 mina temizlenmiş iyi bakırı ona tarttırınız. Eğer bakırı ödemeyi istemezse onun faizli vesikasını benim için saklayınız. Eğer burada şikayet edecek olursa, onun tabletinde (kayıtlı olan) bakırı Durhumit'te tartacak bildiriniz. Eğer tehdit ederse, onun eteğini tutunuz, ona müsamaha göstermeyiniz. Adam İdī-Abum için beni itham etti.”*⁷⁵

Kaniş Kārum'unun elçisi *šaql datim* Kulia ve Nenešša'ya kadar olan kārum Durhumit, Hattuš, Tamniya ve Tuḥpia'ya direktiflerini bildiren mektubunda, amutum madenini elinde bulunduran Asurlu tüccarlardan 1/10 oranında vergi istemektedir. Ayrıca şadduatum vergisini talep etmektedir.⁷⁶ Kaniş kārum'un bir diğer mektubunda ise yine *šaql-datim* Kulia ve Kārum Tegaramma ve onun sakini *Kululanum'un oğlu İdi-Aššur'a* seslenmektedir. *5 yıldan beri biz Wahşuşana ve Durhumit'e soruyoruz. Şimdiye kadar bize gönderecekti. Orada eksiksiz olarak onun datum vergisini ödettiriniz*⁷⁷. Bu iki mektuptan da anlaşılacağı gibi merkez kārum olan Kaniş Kārum'u diğer şehir devletlerinin kārumlarına bağlı olarak ticaret yapan Asurlu tüccarlardan belirli oranlarda vergiler almaktadırlar.

⁷⁴ Kt. 91/k 437, Veenhof 2006, s.779

⁷⁵ AKT II, s. 89-90

⁷⁶ Çeçen, “Kaniş Kārum'unun ..., s. 227.

⁷⁷ A.g.m., s. 229.

3.2. DURHUMİT'TE FAALİYET GÖSTEREN TÛCCARLAR

Mezopotamya-Anadolu arasındaki ticari ve kültürel ilişkilerin Asur Ticaret Kolonileri çağından çok daha eski tarihlere gittiğini hem yazılı kaynaklardan hem de ortaya çıkarılan arkeolojik kalıntılardan biliyoruz. Fakat bahsedilen çağda Anadolu'nun Asurlu tüccarların adeta istilasına uğradığını görmekteyiz.

Yeni okunan tabletlerde geçenlerle birlikte sayıları 40'a yaklaşmış olan ve çivi yazılı metinlerde, yer aldıkları şehirlerin isimleriyle anılan *kārum* ve *wabartum* tabir edilen ticaret merkezlerinde oturmuş bulunan pek çok Asurlu tüccarı tanımakta ve bunların ticari faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmaktayız.

Durhumitte yaşayan ve orda ticari faaliyette bulunan insanlarla ilgili oldukça kısıtlı bilgilere sahibiz. Fakat ele geçirilen metinlere göre bu kentte bulunmuş ve ticari faaliyetle ilgilenmiş oldukları ortaya çıkan isimler şöyledir⁷⁸. *Usanum*⁷⁹, *idi-Ištar*⁸⁰, *Aššur-bel-awatim*'in oğlu *Ṭāb-sīlla-Ašur*⁸¹, *Abum-ilī*'in oğlu *Abu-šallim*⁸², *idi-Sin*'in oğlu *Labanada*⁸³, *Šu- Hubur*'un oğlu *Puzur-ilt*⁸⁴, *Puzur-Aššur*, *Aššur-nādā*, *İmdilum*, *Pušu-ken*, *Aššur-tāklāku*, *Ili-wedaku*, *Innaya*, *Alahum*, *Hinnaya*, *Laqepum*. *İnnaya* ve *Pušu-ken*'e yöneltilen mektuplardan anlaşıldığına göre bunlar Kaniš'in önemli tüccarlarındandır.

Elimizde bulunan metinlere göre bu insanların Durhumit pazarıyla herhangi bir şekilde bağlantıları olduğunu öğreniyoruz, ama bu kayıtlar o insanların kesin Durhumitte yaşadıklarını, oradan geçtiklerini veya doğrudan bu şehirle bağlantılı olduğuna açıklık getirmemektedir. Çünkü üçüncü bir kişiyi yetkili kılarak bu şehirde ticari faaliyetlerini yürütebiliyorlardı.

⁷⁸ Cecile Michel, s. 265

⁷⁹ Kt. n/k 1321.

⁸⁰ BIN IV, s. 64.

⁸¹ CCT 5 10a.

⁸² B. Hrozný, *Inscriptions Cuneiformes du Kültepe I*, Praha 1952, s. 141.

⁸³ B. Kienast, *Die Altassyrischen Texte des Orientalischen Seminars der Universität Heidelberg und der Sammlung Erlenmeyer- Basel*, Berlin 1960, 22.

⁸⁴ M. T. Larsen, *Old Assyrian Texts*, Paris 1979, 97.

Bulunan metinlerin hepsi Kültepe kazılarında bulunmuştur; genellikle mektuplar Kaniş'te yaşayan insanlara yöneliktir, tabi ek nüsha olanlar hariç veya arşivlerin tamamı tekrar bu şehre iade edildiği durumlar dışında.

Durhumit'te bulunan kolonide pek çok tüccarın yerleşmek suretiyle ticaretle uğraştığı görülmektedir. Bunlar kārūm dairesine vergi ödüyorlardı⁸⁵. Ayrıca Asur-Kaniş hattında ticaret yapan tüccarların ticari mallarını eşek kervanları ile getirip götürdüklerini bilmekteyiz. Tüccarların seyahat esnasında tüketecekleri yiyecekler ve içecekler için ödenek ayırdıklarını çeşitli belgelerden öğrenmekteyiz. Ayrıca masraf listesi diyebileceğimiz bu belgelerden elde ettiğimiz bilgilere göre yük taşıyan eşeklerin kirası için ve yine eşeklerin tüketeceği saman vs. için de bir miktar ödenek ayrıldığını da belgelerden öğrenmekteyiz. Bundan başka kervan yükleyicisi için ayrılan ödeneklerden de bahsedilmektedir. Bir masraf listesinde bu konuda şöyle denilmektedir: *1 1/3 mana 2 šeqel gümüş öküzler için ödedim. 15 šeqel gümüş Puzutaja'ya ödedim. Durhumit'e gittiğim zaman 1 šeqel gümüşü Turam-ilt'ye ödedim*⁸⁶.

Konuya örnek teşkil etmesi açısından burada masraf listelerini içeren birkaç belge daha verilmiştir. *Aššur-nādā* isimli tüccarın *Alahum*, *Ememe* ve kardeşi *Ašur-tāklāku*'ya Durhumit'ten gönderdiği mektupta, Kaniş'te bulunan borçla ilgili para biriktirmesini istiyor. Şayet merkepler pahalıysa Durhumit'e göndermeyin diyor⁸⁷.

Adad-sululi Puzur-İštara yazarak, mektubunu *Burušhattum*'a gönderdiğimiz gün bakırı kaydettir. 2. günde 50 kutanuyu ve 4 merkebi Durhumit'e gönder, demektedir⁸⁸.

İlabrat-bani Usur-ša-İštar'a yazarak, merkeplerin yükü ve Durhumit'te bıraktığın tabletimi *Amur-İštarla* bize gönder, demektedir⁸⁹.

Kaynaklarımızda sık olarak Durhumit'te yaşayan kişi olarak *Amur-İštar* ismi zikrediliyor. Çok sayıda insan *Amur-İštar*'ı bu şehirde ziyaret ettiklerini beyan ediyor. Bunlar arasında *Uzua*, yeğeni *Imdilum* ve *Su-laba*'nın oğlu da bulunmaktadır⁹⁰.

⁸⁵ CCT 2, 30.

⁸⁶ Kt. 87/k 410.

⁸⁷ CCT 3, 7 B

⁸⁸ BIN IV. s 36.

⁸⁹ Kt. n/k 210.

⁹⁰ Cecile Michel, s,267

Amur-İstar, ailesinden gelen farklı ürünleri Durhumit'te bakır ve gümüş karşılığında sattıktan sonra bunları Asur'a yolluyordu. Böylece, yeğeni *İmdilum*'un gönderdiği göktaşı demirini veya kardeşi *Aššur-imitti*'nin bakır halkalarını sattıktan sonra tekrar *İmdilum* için bakır alıyor ve ona gümüş gönderiyordu. Ayrıca aldığı kredileri ve borçları ödemekle meşgul oluyordu. Yeğeni *Aššur-Sululi*'ye şahitlik yapıyor, *Pušu-ken* şirketine olan borcunu yeğeni *Enna-Belum* aracılığıyla yapıyordu.⁹¹ *Uzua* onayladığı mektupta bakırı Durhumit'e taşıyacağını bildiriyor⁹². Bir başka belgede ise, *İmdilum* Tuhumit'te bulunduğu zaman ona hesabı verin denilerek ona ait ticari malın dökümünün yapılması isteniyordu.⁹³

Kaynaklarda ismi Durhumit ile birlikte anılan bir diğer isim ise *Šalim-Aššur*'dur. Durhumit'te bir süre yaşadığı ve burada öldüğü bilinen *Šalim-Aššur*'un diğer tüccarlara yazdığı 41 mektup varken, ona hitaben yazılmış yalnızca 21 mektup bulunması onun Kaniş'te oturmadığının açık göstergesidir. *Šalim-Aššur*'un mektuplarının nereden yazıldığı her zaman çok açık değildir ama bir süre kaldığı üç ayrı yer bilinmektedir: *Burušhattum*, ölüp gömüldüğü yer olan Durhumit ve Asur.⁹⁴ Ayrıca, *Pušu-kēn* ve *İmdilum* gibi tüccarların arşivleriyle kıyaslanınca Kaniş'te ona yazılmış nispeten az mektup ele geçmesi dikkat çekicidir, hiç olmazsa ömrünün son yıllarında, esas faaliyet merkezinin Kaniş'ten çok Durhumit olması bir açıklama olabilir. Arşivde Durhumit'e ve kuzeydeki bakır üretim bölgesindeki şehir merkezlerine birçok atıf bulunmakta ve ailenin hem Durhumit'de ve hem de Durhumit'e yakın bir kasaba olan *Kuburnat*'da büroları olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, Asur'dan *Šalim-Aššur*'a gönderilen kervanlar Kaniş'e değil doğrudan Durhumit'e gitmiş olabilirler veya hiç değilse onun kervan ticareti ile ilgisini gösteren bilgilendirici mesajlar ve kervan hesapları Kaniş yerine bu kuzey şehrindeki arşivde kalmış olabilir. Bir başka, daha az olası açıklama, *Šalim-Aššur*'un Durhumit'i *Wahšušana*, *Šalatuwar* ve *Burušhattum* gibi şehirlere bağlayan bakır ticaretiyle çok yoğun biçimde ilgili olmasıdır. Belki de Anadolu içi ticarete uzmanlaşmış ve Asur'dan yaptığı ithalatın hacmi o kadar büyük olmamıştır.⁹⁵

⁹¹ A.g.e, s, 267

⁹² CC IV. 27.A.

⁹³ PRAG I 504.

⁹⁴ AKT VI-a, s.64

⁹⁵ AKT VI-a s, 65

Buradan da anlaşılacağı gibi o dönemin önde gelen tüccarlarından biri olan Šalim-Aššur'un Durhumitte bir süre ikamet ettiği ve burada öldüğü anlaşılmaktadır.

Değişik metinlerde görüldüğü gibi Šalim-Aššur'un Durhumit'te öldüğü açıktır. Bir yas töreni yapılmıştır ve gömüldükten sonrada mezarının önüne bir tür anıt inşa edildiği bilinmektedir. Bu benzersiz bir referanstır ve Kaniš'de bulunmuş olan evlerin bilinen hiçbir özelliği ile bağdaştırmaya olanak yoktur.⁹⁶

Šalim-Aššur, Issu-arik'in en küçük oğludur. İddin-Abum'un ölümü üzerine kardeşi olan Šalim-Aššur onun terekesinin icra vekilliğini üstlenmiştir. Dolayısıyla onun işlerine dair belgeleri toplamıştır. Ayrıca da doğrudan kendi faaliyetleriyle ilgili de birçok metin bulunmaktadır. Burada dikkati çeken nokta, Šalim-Aššur'un ölmüş kardeşinin icra vekili olmasıdır. Bu görev İddin-abum'un oğulları olan Šu-Bēlum, Enna-Suen veya Anuli'ye verilmemiştir.

İddin-Abum'un oğlu Šu-Belum ile Adad-bani arasındaki dava ile ilgili belgeden anlaşıldığına göre ½ mana gümüşü Durhumit'te Adad-bani hakemlere teslim etmiştir. Ticari malın kaybolması ya da yok olması söz konusu olunca Adad-bani'nin Durhumit şehrinde söz konusu ticari eşyayı Ennum-Aššur'un vekiline, Amur-İštara ve Šu-Belum'a teslim edeceği belirtilmiştir.⁹⁷

Šalim-Aššur'un ailesi ile Amur-İštar'ın ailesi arasında özel bir ilişki vardı; Amur-İštar'ın iki oğlu Man-mahir ve Itūr-ilī'nin adlarının arşivlerde çok sayıda metinde geçtiği görülmektedir. Bu ilişkinin evlilik bağlarına dayandığı anlaşılmaktadır. Çünkü CCT 5, 36b'den Šalim-Aššur'un Amur-İštar'ın kayınbiraderi olduğu anlaşılmaktadır.

Amur-İštarın oğlu Man-mahir Durhumit'teki kaliteli sahhu bakırını Šalim-Aššura borçludur deniliyor⁹⁸. Šalim-Aššur, Ali-ahum, Šep-İštar ve Aššur-kašid'e diyor ki, 603 kutanu kumaşından 100 adedi ikinci kalite, 15 kutanu ekstra kalite benim uşaklarım Enam-Aššur ve Ali-ahum'a yardımcı olsunlar. İster Buruštattum, ister Durhumit, ister Tišmurna yolunda 1 šeqel gümüş elde ederlerse en azından 10 mana gümüşü benim için

⁹⁶ AKT VI-a, s.66

⁹⁷ PRAG I, 690.

⁹⁸ Larsen 2010, s. 306, 94/k 1394.

Kaniš'e göndersinler,⁹⁹ deniliyor. Burada iki şehrin birbirine yakın ve de alternatif olduklarını görmekteyiz¹⁰⁰.

Šalim-Aššur ve *Amur-İštar* arasındaki ilişkiye ışık tutan Kaniš kārūm'unun kararını içeren belgeden öğrendiğimize göre, *Šalim-Aššur'u* hakem tutarak *Amur-İštar* dava edilmiştir. Durhumit kārūm'unda sattığı 10 kutanu elbisesinin parasını alıp-almadığı *Amur-İštar'a* sorulmuş oda itiraf etmiştir¹⁰¹.

Šalim-Aššur'un oğulları *Ennum-Aššur* ve *Ali-ahum*, babalarının ölümünün ardından *Šu-Tammuzi*, *Elaya*, *Adada*, *Lamassi* ve *Enam-Aššur'a* yazıyor. Durhumit'te babamızın sermayesi olan 40 talent temiz bakır, babamızın bıraktığı malı alıkoy. Biz dedik ki, babamızın bıraktığı bu bakırdan diğer eşyalar yoktur. Bakır gümüşe çevrilip Asur'a gönderildi. Ticari mallar Asur'dan taşındı ve gümüş olarak ödendi¹⁰².

Damiq-pi-Aššur, *Ali-ahum'a* diyor ki; kız kardeşinin başvurusu üzerine bana verilen direktiflere göre, Şehir Meclisinin önünde durduk. Asur şehir meclisinin tabletine göre, bunu kabul ettik. *Šalim-Aššur'un* kızı bir avukat tuttu. Gümüş ve senetlerle ilgili olarak *Šalim-Aššur'un* Durhumit'te *İlia'ya* yatırdığı sermaye ile ilgili tableti *Ennum-Aššur* ve *Ali-ahum* burayla ilgili olup *Šalim-Aššur'un* yazdırdığı tablete göre *Ennum-Aššur* ve *Ali-ahum* gümüşü ödeyecekler. Ona bir avukat ver ve gümüşü Asura taşıyın ve ikinci tabletin kopyasını. Biz avukat *Ababa'yı* tuttuk sen bize şahitlik yapacaksın¹⁰³.

Ennum-Aššur, Durhumit'te babamız öldüğünde *Ali-ahum* babamızın mührüyle mühürlü olan babamızın hazine odasını açtı demektedir. 3 yakın tüccarın şahitliğinde gümüş, temiz bakır, bayağı bakır, lapis lazuli, kumaşlar ve zarflı tabletler (onaylı tabletler) alacaklarla ilgili olan, üç mar *ummeanumun* huzurunda onları *Aššur-bel-awatimin* oğlu *Annina'ya* verdi. Tabletleri *Anniana'nın* evinde bulunuyor. üç adet şahidin adı da belgede yazılmıştır¹⁰⁴.

⁹⁹ A.g.e, s. 255, kt. 94/k 1686.

¹⁰⁰ A.g.e, s. 264, kt. 94/k 1609.

¹⁰¹ A.g.e, s. 322, kt. 94/k 822.

¹⁰² A.g.e, s. 375, kt.94/k 1396.

¹⁰³ A.g.e, s. 393, kt. 94/k 1135.

¹⁰⁴ A.g.e, s. 407-408, 94/k 766.

Šalim-Aššurun firmasının avukatı olan *Ababa* bizi hakem olarak tuttu. *Ennum-Aššur* ve *Ali-ahum* için bize başvurdu ve dedi ki, Asur şehrinin belgesine göre, ben *Šalim-Aššur*'un terekesini biriktirdim. Onları Asura taşıdım. Gelin ve bana babanızın bıraktığı şeylerle ilgili iddiaları yanıtlayın, size yardım edeceğim. Siz bunu gerçekleştirdiğinizde sizi şehre (Asura) götüreceğim. *Ennum-Aššur* şöyle cevap veriyor: Diyor ki, babamız Durhumit'te öldüğünde ben orada değildim. Kardeşim *Ali-ahum* babama yardım ediyordu. Onlar babamın benimle ilgili yazdırdığı şeyleri kendileri illegal olarak uydurdular. Ben tablette babamın benimle ilgili yazdırdığı şeylerden hiç birine sahip değilim. Gel ve Durhumit'e gidelim ve babamın oradaki malını servetini Asur Şehir Meclisinin tabletine göre, birlikte Asura taşıyalım. Limumu tatmin edelim. Asur'da erkek ve kız kardeşimle birlikte babamın vasiyetnamesini tartışalım. Şayet Durhumit'e gitmem dersen ben her zaman şehirden çıkabilirim. *Ali-ahum* ise avukat *Ababa*'ya diyor ki, şehrin tabletine ve beyimin avukatına itaat ettim. Dün şunları söyledim. Babamın tablette yazdığı gümüşü ödeyeceğim. Haydi, Asura gidelim. Gümüşü bugün ödeyeceğim. Babamın borçlarını göster ve bana yardımcı ol. Asur Şehir Meclisinin tabletine göre şehre gidip gümüşü ödeyeyim¹⁰⁵.

Aynı konu kt. 94/k 1162, ve 584 nolu tabletlerde işlenmiştir. Kt 94/k 1162 nolu belge Kaniş kārumu'nun hükmünü taşımaktadır.

Kaniş kārumu'nun kararını içeren bir diğer belgeden anlaşıldığına göre, yine *Šalim-Aššur*'un avukatı, *Ennum-Aššur* ve *Ali-ahum*'u dava ediyor ve diyor ki, gelin bana ticari malları gösterin. Asur şehir meclisinin belgesine göre, babanızın gümüşünü sizlere vereceğim. Bana engel olmayın ben avukatım. Şehrin ve kralın yeminine uyun diyor. Daha sonra Durhumit'e giderek malları toplayalım, lapis lazuli denilen değerli taşların gönderilip gönderilmediğini soruyor¹⁰⁶.

Bir diğer belgeden anlaşıldığına göre, *Šalim-Aššur*'un oğlu *Ali-ahum* avukat *Ababa*'ya cevap vererek, Asur Şehir meclisinin belgesini ve babamın avukatını kabul ettim. Gel ve babamın bizimle ilgili yazdıklarını bugün sonuçlandırılmıy diyor¹⁰⁷.

¹⁰⁵ A.g.e, s. 417. kt. 94/k 1171.

¹⁰⁶ A.g.e, s. 426. kt. 94/k 1137.

¹⁰⁷ A.g.e, NO: 270. kt 94/k 1241.

Durhumit'te ölen *Šalim-Aššurun* mezarı önünde bir ev inşa ettirmek istediklerinde 2 talent bakır ve 15 mana gümüşün ustalara ücret olarak verildiğinden bahsediliyor. *Šalim-Aššur*'un oğulları babalarının mezarı önünde bir anıt şeklinde yapı inşa ettirmişlerdir¹⁰⁸.

Šalim-Aššur'un firmasının avukatı *Ababa*, *Enum-Aššur Sillia*, *Ali-Ahumun* temsilcisi *İdi-Aššura* karşı bizi tuttu. *Ababa* dedi ki, Şehrin tabletini işittin. Ben *Šalim-Aššur*'un gümüşünü biriktirdim ve *Šalim-Aššur*'un sermayedarlarından mektubu sana getirdim. Hubur ayı, *Ali-ahumun* oğlu *Aššur-malik*'in limumuluğunda, sen 40 talent bakırı onların sana verdikleri bu bakırı serbest bırakmalısın ve *Šalim-Aššur*'un oğullarına karşı bir hukuki iddiada bulunmamalısın. *Šalim-Aššur*'un sermayedarlarıyla senin yaptığın antlaşmaya göre 40 talent temiz bakırı kabul ettim. Onların Hubur ayında *Aššur-malik*'in limumuluğunda gönderdikleri mektuba göre, bana mani olma sermayedarlardan gelen mektubu biliyorsun. *Šalim-Aššur*'un oğullarına karşı bir iddiada bulunma diyor. Bunun üzerine Durhumit kārūm'u kararını veriyor¹⁰⁹. Belge KEL¹¹⁰ 1041'e tarihlendiğine göre *Šalim-Aššur* KEL 103 te ölmüş olmalıdır (M.Ö. 1871).

Durhumit kārūm'unun kararını içeren bir başka belgeden öğrendiğimize göre, *Šalim-Aššur*'un avukatı *Ababa*, *Šalim-Aššur*'un oğlu *Ennum-Aššur* ve *Ali-ahum*'un temsilcisi *Sillia*'ya karşı hakem tutarak davacı olmuştur. 22 talent temiz bakır sizin sermayenizdir. *Ennum-Aššur* ve *Sillia* ise cevap vererek evet bizim sermayemizdir, Kaniš'te ben ve kardeşim yerleştik, bize ait olan bakırı sizin için depo ettik demişlerdir¹¹¹.

Durhumit'te faaliyet gösteren diğer bir tüccar, *Aššur-reum Aššur-mutabile* yazıyor ve diyor ki; Durhumit'e geçtik, *Tab-silla-Aššur*'un yerine belgeyi açtık. O diyor ki Kaniš'te kārūmun belgesini alıp Durhumit Kārūm'una mühürleteceğim¹¹².

¹⁰⁸ A.g.e, s. 431, 94/k 1534.

¹⁰⁹ A.g.e, s. 437, kt. 94/k 1011.

¹¹⁰ Kronoloji için bkz. Veenhof 2003. Yıllar eski eponim listesine (KEL) göre numaralanmıştır; kesin kronoloji içinse, ilk eponimliğin M.Ö. 1974'e tarihlendiği, orta kronoloji olarak adlandırılan sıralama kullanılmıştır.

¹¹¹ Larsen 2010, No.281, 94/k 1370B .

¹¹² TPAK 1, 7.

Diğer bir belgede, *Aššur-tab* 3 talent 20 mana bakırı satıp 2 ay içinde Durhumit'te *Adad-sululi*'ye teslim edecek deniliyor ¹¹³.

Aššur-tab ile *Adad-sululi* arasındaki ticari ilişkileri göz önüne seren bir başka belgede ise, *Aššur-tab* Asur'dan geldiğinde şehrin kalayını *Adad-sululi* *Aššur-tab*'a teslim edecek. Benim için üçe bölecek. 20 mana kalayı *Aššur-tab* alacak. 3 talent 20 mana bakırı aldığı günden itibaren ve 2 ay içerisinde Durhumit'te *Aššur-tab* *Adad-sululi*'ye ödeyecek, denilmektedir ¹¹⁴.

Bir başka mektupta yine iki tüccar arasındaki ilişkiler yer alır. *Aššur-tābın* 3 ½ mana gümüşünü satması için Durhumit'te *Adad-sululi*'ye verdik. ½ mana gümüşü 1 1/2 mana gümüşü *Aššur-tāb* aldı, kalan gümüşü *Šukliya* ve *Šu-Kubum* ve *Enam-Aššur* aldılar. Herhangi biri *Adad-suliliye* dönmeyecek ¹¹⁵.

Aššur-damiq *Usur-ši-İštara* yazıyor ve diyor ki, İkupia Kuburnata elçilik için gidene kadar onun bakırını Wahšušana ülkesinde bıraksın. Memlekette isyan olduğundan bakırı sağlamca getirerek Wahšušana'ya ben taşıyacağım. O bakırı onlara teslim edeceğim. Buna göre haberin gelsin. Durhumit'ten girene kadar ¹¹⁶

Ayrıca *Hannanarum'un*, *Aššur-reum*'a gönderdiği mektupta Durhumit şehrinde bahsedilir. 7 ay önce kalayı aldığını ve ½ mana altının ise henüz kendisine dönmediğini, Durhumite geçince onun için bir şahidin huzurunda kalayın açıldığını 2/3 mana eksik çıktığını belirterek tanrıları şahit gösterir ¹¹⁷.

¹¹³ Kt. a/k 417/a.

¹¹⁴ AKT 1, 66.

¹¹⁵ Kt. a/k 450.

¹¹⁶ Kt. n/k 218.

¹¹⁷ Kt. 87/k 460.

3.3. DURHUMİT’TE KOLONİ MAHKEMESİ

Asur Ticaret Kolonileri Çağı adını verdiğimiz ve en az 200 yıllık bir zamanı içine alan bu devirde, Asurlu tüccarların ve şahısların elbette çeşitli meseleleri, müşkülâtları ve aralarında birçok anlaşmazlıkları oluyordu. Anlaşmazlıkların ve ihtilafların çözümünü, birinci planda olayın geçtiği kârum dairesi ele alıyor ve hallediyordu. Eğer meseleyi halledemezlerse Anadolu’daki kârumların bağlı olduğu Kaniş kârum’una havale ediliyordu. Kaniş kârum’u da meseleyi karara bağlayamazsa, daha üst ve yetkili merci olan Asur’a anlaşmazlık sunuluyordu. Asur şehir meclisi kutsal “hamrum” odasında toplanarak karara varıyor, bu meclisin kararı bir belge ile düzenlenerek Anadolu’ya Kaniş kârum’una gönderiliyordu. Belgeyi Anadolu’ya “rabişum” adını verdiğimiz komiser temsilci götürüp, meseleyi şikâyetçi adına hallediyordu.

Durhumit Şehri’nin günümüzde de bakır yatakları bakımından zengin olan, Orta Karadeniz bölgesinde bulunduğu kabul edilmektedir. Burası önemli bakır yataklarına yakın bir yerde kurulmuş olmalıdır. Zira Asurlu tüccarların getirdikleri kalay ve kumaşları, adi bakırla değiştirdikten sonra bu şehre getirerek, burada temiz bakırla takas ettiklerini görmekteyiz.

Asurlu tüccarların Durhumite getirdikleri kalay ve kumaşlar karşılığında buradan saflaştırılmış bakır aldıkları ve bu temiz bakırı, Kızılırmak kavisinin güneyinde bulunan Wahşuşana, Buruşhattum, Ulama ve Şalatiwar şehirlerine taşıdıklarını görmekteyiz. Koloni Devri’nde Kızılırmak kavisi içinde bulunan, Durhumit, Tawiniya, Tuhipiya gibi krallık merkezleri ile söz konusu şehirler arasındaki ticarî ilişkilerin Asurlu tüccarlar aracılığıyla sağlandığı bilinmektedir. Çünkü Asurlu tüccarlar yalnızca, Asur’dan getirdikleri malları satmayıp, bilakis Anadolu’da bulunan krallık saraylarının tüm ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, Anadolu içinde dokunan kumaşlarla bakır, amutum vb. madenleri bu saraylara götürüp satıyorlardı.

Durhumit şehrinde Wahşuşana’ya önemli ölçüde bakır madeninin taşındığını Asurlu tüccarların mektuplarında görmekteyiz. Bu mektuplardan biri olan *Daknabum’un* 3 kişiye yazdığı belgede: *Durhumit’e gümüşün taşındığı ve 4 talent 30 mana bakırı vekilime mühürlettim bakırı Durhumit’ten Wahşuşana’ya 1 yada 2 ayda ulaştırın, denmektedir*¹¹⁸.

¹¹⁸ Kt. n/k 1451.

Durhumit Şehri'nde yerleşen Asurlu tüccarların ticarî faaliyetlerini daha rahat yapabilmelerini sağlayan kârum dairesinin kolonistler aralarındaki davaları çözüme kavuşturmuş olduğu görülmektedir. *Imlika* isimli tüccarın Ulama şehrinde, *Aşsur-bāni'nin* oğlu *Huršipimi* dava ettiğini ve şahitler tuttuğunu görmekteyiz. Bunun üzerine Durhumit kârum'u bu dava ile ilgili kararını vermiştir¹¹⁹. Davanın Ulama şehrinde açılmış olmasına karşın Durhumit kârum'unda karara varılması kârumlar arası hiyerarşinin anlaşılması açısından önemlidir. Bu belgeden, Ulama'daki kârumun Durhumit kârum'una bağlı olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bu sonucu destekler mahiyete olan bir diğer mahkeme zabtına göre, Hapalzina şehrinde, *Dān-Aşşur* ile *Kudadim*, muhtemelen iki ortak olup, birbirlerini dava etmişler, *Kudadim*, *Dān-Aşşur'a*, *Kusia* ve *Aşşur-bāni'ye* olan borçlarını ödemesini söylemekte ve *Dān-Aşşur'da* ödediğini beyan etmektedir. *Kudadim* ise niçin onlara ödeyeceğini sormaktadır. Söz konusu iki kişiye verilen kalay için Ulama'dan gelene kadar ödeyeceğini *Kudadim* kabul etmekte ve *Dān-Aşşur'da* ödemediğini belirtmektedir¹²⁰. Bunun üzerine Durhumit kârumu kararını vermektedir. Bir başka mahkeme zabtından ise, davaya söz konusu olan ticarî malın miktarını öğrenmekteyiz. Bu belgeden anlaşıldığına göre, *Dān-Aşşur* isimli tüccar yine bir Asurlu olan, *Kudadim'i* dava etmektedir. *Kudadim'e*, 1 biltum 20 mana kalayla ilgili olarak sorulmakta ve davada, Durhumit kârumu karar vermektedir¹²¹.

Durhumit kârum'unun karara bağladığı bir mahkeme zabtında şunları okuyoruz; “*Enna-Suen*, *Puzur-İştar*, *İkupia'nın* kızı ve oğlunun davası için hazır bulundular. 40 mana gümüş *İkupipia'nın* borcu olup, *Puşu-kēn'in* oğlu *Aşşur-mutabbil* ve *Puşu-kēn'in* komiseri, *Belanuma* ödediler, bunun üzerine Durhumit kârumu bu davada karar verdi. Tanrı *Aşşur'un* kılıcı önünde şahitliğimizi verdik, Şahitler...¹²². Belgeden anlaşıldığına göre, *Enna-Suen* ve *Puzur-İştar* hakem olarak tayin edilmişlerdir. Zira belgede geçen şahitlerin isimleri farklıdır. Bu belgeden de anlaşılacağı gibi davalara bakılırken şahitler ve hakemler tayin edilmekte ve bunlar Tanrı *Aşşur'un* kılıcı önünde yemin etmektedirler. Bu uygulamada Asurluların mahkeme anlayışı söz konusudur.

¹¹⁹ CCT 5, 10 B.

¹²⁰ AKT III, 50.

¹²¹ AKT III; 49.

¹²² ATHE 22.

Benzer bir durum Durhumit'te ikamet eden, *Kuranın* oğlu *Aššur-qabia* ile *Apılanın* eşi *Ninašanun* davalarında da söz konusudur. Dava hakem tutarak sonlandırılmıştır. *Apıla'nın* babası *Zuzuba'nın* borcu olan 2 mana gümüşle ilgili tablette de *Aššur-malik* borçludur. *4 aya kadar İdi-Aššur gelecek Apıla'nın eşi Ninaša ve Aššur-qabriya, İdi-Aššur'a ödeyecekler. Belgeyi tanrı kapısında tasdik ettiler ve Kaniš'ten Durhumit'e Apıla için gönderdiler,* denilmektedir¹²³. Burada dikkati çeken diğer bir husus ise Durhumit'te çözülemeyen bir davanın Kaniš Kārum'una sevk edilmesi ve çözümlendikten sonra Durhumit'e bildirilmesidir. Buradan da anlaşılacağı gibi Durhumit'e bağlı kārūmlar olduğu gibi Durhumit'in de merkez kārūm olan Kaniš Kārum'una bağlı olmasıdır. Bu duruma örnek teşkil eden diğer bir belge ise şöyledir: *Dan-Aššur'un* oğlu *İdi-Aššur* ve *Šu-Belum'un* oğlu *Šūmalibi-Aššur* kārūm mahkemesine göre Kaniš kārūm'una sevk edilmişlerdir¹²⁴.

Benzer bir durum içeren bir diğer belge ise *Ennum-Aššur* ile *Suen-nādā* arasındaki davanın Kaniš kārūm mahkemesinde çözüme kavuşturulmak suretiyle bir adet belgenin de Durhumit'e gönderilmesidir¹²⁵.

Durhumit kārūm mahkemesinin verdiği bir karara göre, *idi-Aššur* ve *Šūmalibi-Aššur* kārūm mahkemesinin kararına göre, Kaniš kārūmuna geldiklerinde davaları halledilecektir.

Durhumit kārūm mahkemesinin gördüğü iki davada, *Dān-Aššur* ailesi ile *Qarwia* ailesi arasındaki ticarî ilişkilerin uzun süre devam ettiğini söyleyebiliriz. İki adet mahkeme zabtından birincisinde, *Dān-Aššur*, *Zizia* ile *Laqepuma* şöyle demiştir:

“*Tišmurna'da malı onlara teslim ettim, malı yolda muhafaza ettirdim, 2 mana 2 šeql gümüşü onlar borçludurlar, Onlarda doğrudur diyerek, Amur-İstarın ve İstar-pilah'ın huzurunda Aninum ve Qarwia bizim kefilimizdir, bu dava ile ilgili belgeyi Durhumit kārūmu bize verdi, şahitliğimizi verdik*¹²⁶. İkinci belgemizde, ise, *Dān-Aššurun* oğlu *idi-Aššur'un*, *3 ay zarfında Kaniš kārūmuna döneceği ve Qarwia'nın* oğlu *Aššurxx için İtur-ilt ve Adada ona döndürülecektir*”, deniliyor. Belgede tarihlleme de yapılmaktadır, *Alāhumun* oğlu *Aššur-malik'in* limumluğundan sonraki yılın ilk ayında *Ennum-Aa'nun*

¹²³ PRAG I, 446.

¹²⁴ Kt k/k 4.

¹²⁵ CTMMA I 84 A.

¹²⁶ Kt. k/k 112.

hamuştumluğundan itibaren denilmektedir ki, böylece, Asur kralı *Naram-Suen*'in krallığıının 3. yılına denk gelmektedir. Bu belgeden anlaşıldığına göre, Durhumit kārumu davayı Kaniş kārumuna sevk etmiştir. Bu durumda üç ay içerisinde Kaniş kārumuna başvurarak orada sonuğlandırılacak anlamına gelir¹²⁷.

¹²⁷ Kt. k/k 110.

IV. BÖLÜM

DURHUMİT EKONOMİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

4.1. DURHUMİT EKONOMİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Asurlu sermaye sahipleri, Anadolu'nun bazı ihtiyaçlarından faydalanarak, kendi ülkelerinin de ihtiyaçlarına cevap vermek gayesiyle, Anadolu ile sıkı bir ticari faaliyete girişmişlerdir. Bu ticaret şebekesi batıda Tuzgölü'ne, kuzeyde Çorum ve Sivas bölgelerini de içine dâhil ederek, güneyde Çukurova'ya kadar uzanmaktadır.¹²⁸

Asurluların Anadolu'da yaptıkları ticari faaliyetler sonucu bıraktıkları vesikaların büyük çoğunluğu hukuki ve ticari muhtevalıdır. Bu metinlerden yerli halkın kıt-kanaat geçindiğini, esas uğraşlarının ziraat olduğunu söyleyebiliriz. Bu ticari tabletlerin bir bölümünü oluşturan borç mukaveleleri toplumdaki ticari ilişkinin yoğunluğunu, yerli halkın Asurlulara nazaran fakir olduğunu, iki kültür arasındaki farklılıkları anlatan belgeler niteliğinde görülebilir. Söz konusu tabletlerden, genel manada bir ziraat toplumu olarak değerlendirilen Anadolu insanının sosyo-ekonomik yaşantısı hakkında kısmi bilgiler edinilebilmektedir. Bu anlamda, başta küçükbaş hayvan türleri olmak üzere büyük baş hayvanların ve çeşitli hayvansal ürünlerin, Anadolu halkı için önemli bir geçim kaynağı oluşturduğu anlaşılmaktadır.¹²⁹

Borç mukavelelerinden Asurluların kendi aralarındaki alışveriş ilişkileriyle, yerliler arasında uygulama bakımından bir takım farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Asurlular yerlilere borç para verdiklerinde vadeyi kısa tutmakta ve faiz oranını yükseltmektedirler. Bu işlemlerde bazen Asurlu bazen yerli takvim üzerinden borç ödemeleri yapılmaktadır.

¹²⁸ Bilgiç, "Kültepe Tabletleri ...", s.424

¹²⁹ Gürkan Gökçek, "Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da Hayvancılık ve Hayvan Ticareti", *Archivum Anatolicum*, 7/1, 2004, s. 63

Yerli halk, borç mukavelelerinde kendine has mevsimlere ve bu mevsimlerde yapılan işlere dayanan bir zirai takvim uygulamıştır. Bunlardan bazıları; orak zamanı, hasat zamanı, bağ bozumudur. Ayrıca tarihlemeler için belli bayram günleri ile yerli tanrı adları da kullanılmıştır.

Asurlular ise tarihlemeyi İmu ve hamuštum adını verdikleri memuriyet isimleri üzerinden yapmışlardır. Buna örnek teşkil edebilecek Kt. a/k 497 envanter numaralı belgede, *Durhumit k̄arum'unun bir hükmüme göre, Aššur-malik'in hamuštumluğundan itibaren Hubur ayı šapatum geçecek Limum İnnaya D. Amurra 1 talent 15 mana bakırı Adad-sululi'ye Aššur-damiq verecek*, denilmektedir¹³⁰.

Yerliler kendi aralarındaki borç ve faiz ödemelerinde para yerine koyun, hububat, bal, yağ v.b. vermektedirler ve hep düşük kaliteli gümüş üzerinden işlem yapmaktadırlar. Asurlular kendi aralarındaki ilişkilerde ise hep tasfiye edilmiş gümüş ifadesini kullanmışlardır. Yerliler borç alıp vermelerde kendilerine ait ağırlık ölçüleriyle işlem görmüşlerdir. Buna Asurlular da uymuştur.

Borç mukavelelerinde faiz oranları K̄arum dairesinin kararına göre ya da metinde belirtilen oran üzerinden hesaplanmaktadır. Borçlu öldüğü zaman borç varislerine intikal etmektedir. Borç mukaveleleri şahitlerin önünde düzenlenmektedir.

Anadolu halkının madenleri Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan çok daha önceleri tanıdığını, Anadolu'da bir takım madenlerin istihsal edildiği ve onların muhtelif kalitelerinin olduğunu daha önceki başlıklar altında vurgulamıştık. Fakat Anadolu'da kalay madeni çok az bulunduğundan, tüccarlar Asur pazarlarından ucuza satın aldıkları kalayı, yerli halka oldukça pahalıya satıyorlardı. Çünkü Asurlu tüccarların getirdiği kalay ile Anadolu'da çok bol olan bakır karıştırılarak bronz elde ediliyordu.

Yerli krallar tarafından, tüccarların Anadolu'ya getirdikleri diğer ithal mallara %5 nispetinde gümrük vergisi uygulandığı halde, ihtiyaca binaen, alışıma hazır durumdaki kalaya ise %2 veya %3 oranlarında değişmekte olan gümrük vergisi alınmaktaydı.¹³¹

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndaki Durhumit Krallığı hem dönemin diğer önemli krallıklarına geçiş sağlayan stratejik konumu hem de bakır madeninin bulunduğu ve damıtıldığı bir merkez olması açısından dönemin en önemli merkezlerinden biri olarak

¹³⁰ Kt. a/k 497.

¹³¹ Sever, "Asur Ticaret Kolonileri ...", s.85-94.

kabul edilmektedir. Durhumit Krallığı muhtemelen her iki avantajını da kullanarak ekonomisini güçlendirmiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu ticaretten saray ihtiyaçlarının karşılanması yanında belirli oranlarda vergiler alınması da söz konusu olmaktaydı.

Durhumit'te ve Anadolu'da bulunan diğer Asur ticaret merkezlerinde görüldüğü gibi alış verişi yapılan mallar altın, gümüş, kalay, bakır, kumaş ve eşeklerden oluşuyordu. Elimizde bulunan metinlerde çoğunlukla bakırın ticareti diğerlerine nazaran daha çok geçmektedir. Bu bölgede bakır ticaretinin yoğunluğunu Durhumit ile ilgili belgelerde desteklemektedir. Durhumit şehrinde bulunan bakır madenlerinin işletilmeleri sonucu, buraya getirilen bakır damıtılarak Asurlu tüccarlar tarafından alınıp diğer şehirlere taşınıyordu. Bu amaçla Durhumit şehrinde firmaların kurulduğu *İddin İstar*'ın mektubunda da açıkça görülmektedir. Mektupta, *Aššur-nādā* 'ya oğlu *İddin-İstar* babasının Durhumit'te bulunan firmasının faaliyetleri hakkında bilgi sunmaktadır. Bu firma daha çok bakır ticaretiyle uğraşmakta ve buradan aldığı bakırı diğer şehirlere taşıyıp orada altın ve gümüşe çevirmektedir¹³².

Anadolu bölgesinde çok sayıda bakır depoları tespit edildi, bu depoların büyük çoğunluğu Anadolu'nun kuzey doğusunda, Karadeniz'in kıyısında bulunuyor, yani Durhumit şehrine yakın bölgelerde; Kaniş'in doğusunda da depoları bulunduğunu biliyoruz.

Bir Kültepe metninde *Aššur-nādā* , *Alahum* ve *Aššur-tāklāku*'ya yazarak, Durhumit'ten Kaniş'e gümüş ve altın göndermesini istemektedir¹³³. Ayrıca yine *Aššur-nādā* tarafından yazılan bir mektupta, *10 talent bakır ve 6 eşek arasına hissemi koyayım ve Durhumit'te iyi bakıra çevirip Kaniş'e taşıyayım*¹³⁴ denilmektedir.

Elimizde bulunan belgelere göre Durhumit'in bakırı iki yakın üretim şehirden geliyordu. Bunlardan biri Taritar¹³⁵, diğeri ise Tişmurna şehirleriydi. ICK II, 54 envanter numaralı borç senedinde şu ifadeler geçmektedir: *İmdilūm (x) talent Taritar*

¹³² Larsen 2002, s. 159

¹³³ BIN IV, s 53, Larsen I, s. 62.

¹³⁴ AKT I, s.12.

¹³⁵ Taritar'ın, Kızılırmak'ın altında sol kıyısında Durhumit'in kuzeyinde bulunduğu düşünülmektedir, bkz. Cecile Michel, s. 258

*kaliteli bakırı ve (x) talent 30 mina bulunmayan bakır borcu var.*¹³⁶ İddina'ya İmdilum 6 talent ve 30 maden bakır borçludur. Bu ödemeyi Durhumit'te bulunan bir hizmetçi aracılığıyla ödeyeceği ve bu ücretin belli bir miktarının Taritar bakırından ve kalamı değişik tip bileşimlerden oluşan bakırdı.

Durhumit'in ikinci önemli bakır kaynağı en yakın olmasından dolayı Tişmurna şehridir. CCT IV 27 a envanter numaralı mektupta ise şu ifadeler bulunmaktadır: “*bakırı Tişmurnada değiştirme imkanı yoksa Durhumit'e götürüp orada kaliteli bakırla değiştiririz.*” Uzua İmdilum'a çok miktarda saf bakır aldığını ve bunu Durhumit'e götürüp arıtılmış bakırla değiştirmek istediğini ifade etmektedir.

Taritar ve Tişmurna'dan gelen bakırlar Durhumit'e gönderiliyordu ve burada satıldıktan sonra tasfiye ediliyor, son olarak da a Asur'a gönderiliyordu. Yüklü miktarlarda arınmamış bakırın uzak mesafelere nakliyesi hem zor hem de masraflı oluyordu.

Kalay gibi kumaşlarda Asur'da ithal ediliyordu. Elimizde bulunan belgelerin büyük bir kısmı Asur'dan ve Kaniş'ten eşek kervanlarıyla Durhumit'e yapılan kumaş ticareti ile ilgilidir. Bu kumaşlar Durhumit pazarında genellikle bakır, gümüş ve eşek karşılığı satılıyordu. Satılmayan ürünler Durhumit kārūm'unda sahiplerine ait depolarda, özel şahısların depolarında muhafaza ediliyordu veya yerinde taksitli satılıyordu.

Bu kumaş ticareti sadece birkaç faaliyetten veya bir deste kumaş topundan ortalama yirmi kadar geliyordu. Metinlerde Durhumit pazarına giren kumaşların cinsi hakkında da bilgi vermektedir. Kaliteli ve normal kumaşlar, kutanum ve surum kumaşlar ve deriler. Kumaşların satış fiyatlarına gelince sadece surum kumaşlarının fiyatından bilgimiz vardır. K.R. Veenhof'a göre bu koyu renkli özel bir kumaşın fiyatı ise genellikle parça başı 8 ile 15 mina arasındadır¹³⁷.

Durhumit şehrinin bir başka gelir kaynağı da şehre yakın bir yerde kurulan panayırlar olmuştur. Panayırlarda, tüccarlarla yerlilerin mallarını takas ettikleri anlaşılıyor. Tawinia kralıyla ilgili bir belgede kralın panayırdan döndüğünden bahsedilmektedir.

¹³⁶ A.g.e, s. 258

¹³⁷ A.g.e, s. 262

*İlewdaku'nun Puzur-Aššur'a yazdığı mektupta ise, 4 güne kadar panayırla başlayacak, gümüş ve altın alıp sana göndereceğim, demektir*¹³⁸.

Durhumit Krallığı'nın ticari ilişkiler içinde bulunduğunu bildiğimiz bir diğer şehir devleti ise Buruštatum, Waššušana, Durhumit yolu üzerinde bulunan Ulama Krallığıdır. Sürekli olarak Ulama'ya temiz bakır sevk edildiği bilinmektedir. Durhumit'te ise bakırın damıtıldığı tasfiyehaneler bulunuyordu. Dolayısıyla Durhumit'ten buraya temiz bakırın Asurlu tüccarların taşıdığını ve bu iki şehrin böylece birbirleriyle ticari bağlantılarının bulunduğunu biliyoruz¹³⁹.

Bunun yanında Durhumit şehrinde ticari eşya alım-satımını gösteren diğer bir vesika ise *İddin-İštarın Aššur-nādā 'ya gönderdiği mektubunda açıkça anlaşılmaktadır. Mektupta şu ifadeler geçer: Gümüş konusunda bir iki defa yazdın. Babamın tanrıları Ašur ve İlabrat şahit olsunlar. Durhumit'e geldiğim günden beri görüştüğümüz İnsanlar ticari eşya topluyorlar ve 2:1 ve 60:1 oranında değişim yapıyorlar*¹⁴⁰.

Bu güne kadar elde edilen vesikalardan ve o dönemde varlığından haberdar olduğumuz şehir devletlerine ait genel bilgiler dışında, Durhumit Krallığında günlük hayat ve ekonomi hakkında şimdilik çok fazla bilgimiz bulunmamaktadır.

¹³⁸ K. Hecker, G. Kryszat, L. Matous, Prager Kültepe-Texte I: Kappadokische Keilschrift Tafeln aus der Sammlungen der Karlsuniversität Prag Praha 1998, 508.

¹³⁹ Garelli 1957, s 1-10; Şahin, s. 50

¹⁴⁰ Larsen 2002, s. 164; CCT 3 16 B

SONUÇ

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda bir krallık merkezi olan, Durhumit şehrinin yeri konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmesine karşın, çalışmamız sonucu edindiğimiz bilgiler doğrultusunda Durhumit şehrinin Kızılırmak kavisi içerisinde olduğunu kabul edebiliriz. Bu sonuca varmamızdaki en büyük etken ise bu bölgede bakırın damıtıldığı tasfiyhanelerinin bulunmasıdır. Dolayısıyla da Durhumit şehrinin maden yataklarının bol bulunduğu bir bölgede olması gerektiği düşünülmektedir. Günümüzde Samsun-İkiztepe'de Önder Bilgi başkanlığında yürütülen kazı çalışmaları da bu tezi doğrular nitelikte sonuçlar vermektedir. İkiztepe'de günümüze kadar yapılan kazılarda elde edilen buluntular hem bu dönemde o bölgede yerleşimin varlığını kanıtlar niteliktedir hem de bakır madeninin kaynağının Merzifon yakınlarındaki Tavşandağı eteklerindeki Bakırçay vadisi olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Ayrıca Amasya'nın güneybatısında yer alan Oluz Höyük ve yakın çevresinde Şevket Dönmez başkanlığında gerçekleştirilen çalışmalar bölgenin uzun süre iskan gördüğünü ortaya koymaktadır. Asurlu tüccarların önemli bakır üretim merkezlerinden biri olan Durhumit kenti, büyük olasılıkla bakır yataklarına yakın bir konumda olmalıydı. Ayvalıpınar Höyüğü Erken Tunç Çağı'ndan beri kullanılan bakır yataklarına sahip olduğu bilinen Merzifon'a yaklaşık 60 km mesafesindedir. Burada ele geçmiş silindir mühür ve batısında yer alan aşağı kenti ile Ayvalıpınar Höyüğü'nün önemli Asur Ticaret Kolonileri Çağı kenti olduğu anlaşılmaktadır. Ayvalıpınar Durhumit için bakır yataklarına yakın konumu nedeniyle önemli bir aday kent olarak düşünülmektedir.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndaki Durhumit Krallığı hem dönemin diğer önemli krallıklarına geçiş sağlayan stratejik konumu, hem de bakır madeninin bulunduğu ve damıtıldığı bir merkez olması açısından dönemin en önemli merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Durhumit ile ilgili bugüne kadar elde edilen belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla büyük bir ticaret ağı şebekesinin kalbi olduğunu biliyoruz. Ayvalıpınar Höyüğü'nün birçok ticaret yolunun kesiştiği bir bölgede olması da Durhumit şehrinin bu bölgede aranması gerekliliğini arttırmaktadır.

Durhumit Krallığı her iki avantajını da kullanarak ekonomisini güçlendirmiştir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda önemli bir ticaret merkezi haline gelen Durhumit şehri, Asurlu tüccarların ticari faaliyetlerine zemin hazırlamıştır. Durhumit'te bulunan kolonide pek çok tüccarın yerleşmek suretiyle ticaretle uğraştığı görülmektedir. Ayrıca

Asur-Kaniş hattında ticaret yapan tüccarlar için de önemli bir istasyon konumunda olduğunu bilmekteyiz. Durhumit'ten alınan temiz bakır bu tüccarlar vasıtasıyla, güneydeki Wahşuşana, Şalativar, Buruşhattum gibi şehirlere taşınmıştır. Durhumit krallığının ihtiyacı olan kalay ve diğer mamul eşya da yine bu tüccarlar vasıtasıyla temin edilmiştir. Ticaretten sarayın aldığı vergiler sayesinde krallığın daha da güçlenmiş olacağı muhakkaktır.

Bu şehrin Koloni Devri'nde en fazla gelişmiş Anadolu şehirlerinden biri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Ayrıca Durhumit'in önemli bir ticari merkez ve siyasi teşekkül olduğunu gösteren diğer bir kanıt ise, Durhumit şehrinde bir kārūm dairesinin bulunması ve burada bulunan tüccarların temsilcilerinin, Tawiniya Kralına yemin etmek üzere gittiklerinin bilinmesidir. Bu, kralın daha büyük bir şehir olan Durhumit krallığına bağlı olduğu görüşünü güçlendirmektedir. Aynı şekilde Buruřhattum, Wahşuşana, Durhumit yolu üzerinde bulunan Ulama Krallığının da Durhumit Krallığı ile aynı ticari ve siyasi ilişkiler içinde olduğunu, belgelerden anlıyoruz. Bu belgelerden hareketle, Durhumit Krallığı'nın vasalları bulanan dönemin önemli siyasi teşekküllerinden biri olduğu sonucuna varabiliriz.

Durhumit Şehri'nde yerleşen Asurlu tüccarların ticarî faaliyetlerini daha rahat yapabilmelerini sağlayan kārūm dairesinin kolonistler aralarındaki davaları çözüme kavuşturmuş olduğu görülmektedir. Durhumitte çözülemeyen bir davanın Kaniş Kārūm una sevk edildiği ve çözümlendikten sonra Durhumit'e bildirildiği ele geçirilen vesikalardan anlaşılmaktadır. Buradan da görüldüğü gibi Durhumit'e bağlı Kārūmlar olduğu gibi Durhumit'in de merkez Kārūm olan Kaniş kārūm una bağlı olduğu ortaya çıkmaktadır.

O dönem şehir devletlerine ait vesikalardan edindiğimiz genel bilgiler dışında, Durhumit Krallığı'nın siyasi tarihine dair daha kapsamlı bilgi veren kaynaklardan yoksun bulunmaktayız. Dolayısıyla Durhumit Krallığı'nın, Hititlerin Anadoludaki şehir devletlerini tek tek ele geçirerek Anadolu'da siyasi hâkimiyeti sağladığı zamana kadar varlığını devam ettirdiğini sonrasında ise diğer şehir devletleriyle aynı akıbeti paylaştıklarını varsayabiliriz.

DİZİN

A	
Abum-ili	45
Abu-šallim	45
Adad-sululi.....	34, 47, 48
Akad.....	I, 2, 14
Alahum.....	30, 36, 39, 46, 47, 48
Alişar.....	3, 10, 14, 15, 17, 21
AnadoluII, III, I, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 39, 40, 41, 44, 50, 55, 60, 62	
Anitta	9, 15
Anum-Hirbi.....	3, 4, 9, 60
Aşşur-damiq.....	34, 49
Aşşur-malik.....	34, 43, 52, 53
Aşşur-mutabile.....	48
Aşşur-nādā	5, 6, 30, 31, 32, 36, 38, 39, 47
Aşşur-reum.....	48, 49
Aşşur-tāklāku.....	30, 31, 32, 36, 39
Asur.II, III, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 14, 16, 19, 21, 22, 23, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 50, 53, 54, 55, 62	
B	
Bakır ..III, 4, 19, 20, 22, 28, 30, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 46, 50, 51, 55	
Bēlum-bāni.....	43
Boğazköy	II, III, I, 3, 9, 14, 15, 17, 19, 21
Butnatim.....	35, 43
D	
Dadā.....	43
Daknabum.....	51
Datum	44
E	
Ekallum.....	24
G	
Gudea	2
Gümüş.....I, 3, 4, 30, 34, 36, 37, 38, 39, 46, 47, 52	
H	
Hahhum.....	2, 29
Hamuštum.....	34
Hanaknak	35, 43
Hanikka.....	35, 43
Hapalzina	51
Harran suqinnum.....	19
Hatti	II, 19
Hattuş.....	15, 21, 44
Hinnaya.....	46
Hitit.....	2
Hurama.....	32
Hurşipim.....	26
I	
Iddina.....	37
Innaya	8, 12, 45
İ	
İddin İiştir	36
idi-abum.....	43
idi-Aşşur	44, 52
idi-Sin	45
İkunum.....	14, 27
İküppia.....	43
İlabrat.....	38, 47, 48
İlewdaku	38
İli-aşraniye.....	35, 43
İmdilum	37, 45, 46, 47
İmlikaa.....	26
İnnaya	8, 34, 46
İrişum.....	14, 27
K	
Kalay	4, 27, 28, 29, 35, 36, 39, 50, 51, 55
Kaniş.....III, 4, 21, 24, 25, 27, 31, 32, 36, 37, 42, 44, 45, 46, 50, 52, 60, 61	
Kārum	25, 31, 32, 34, 39, 44, 45, 50, 52, 60, 61
Kilarie.....	I
Kulia	44
Kululanum	44
Kuşşara	9
kutanum.....	37
Kültepe ..I, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 28, 29, 41, 61, 62	
L	
Labanada	45
Lagaş	2
Laqepum.....	46
Lîmu	34
Lli-wedaku.....	45
M	
Mama.....	3, 4, 9, 60
N	
Naram-Sin	I
Naram-Suen.....	11, 14, 27, 53
Nenaşşa.....	21
Nibraru.....	39
Ningirsu	2
Nishatum	35, 43
P	
Buruşhattum	I, 4, 22, 26, 30, 38, 42, 55

Pusu-ken.....	46
Puzur-Aššur	45
Puzur-Aššur	14, 27, 38
Puzur-ili	45
Puzur-Īštar.....	16, 43, 52

R

Rabi simmiltim	23
Rubā'um.....	23, 25

S

šadduatum	44
Šalativar	4, 55
Šallim-Aššurun	32
Šamallu	3
Šamsi-Adad.....	27
Saptinnu	39
šaḡil-datim	44
Sargon	I, 14
Šarru-ken.....	14, 27
Šu- Hubur.....	45
Surum.....	37

T

Ṭab-silla-Ašur.....	45
Tannia	32
Tappau	3
Taritar	36, 37
Tawinia	21, 38
Timelkia.....	19
Tišmurna.....	19, 20, 22, 26, 30, 36, 37, 53
Tuhpia.....	21, 44

U

Ulama	26, 38, 50, 51, 55
Uršu	32
Usanum.....	45
Usur-ša-Aššur	41, 42

W

Wabartum	27, 39, 41
Wahšušana.....	4, 15, 22, 26, 30, 32, 35, 38, 42, 43, 48, 49, 50, 51, 55
Waršama	3, 4, 60

Z

Zalpa.....	39, 43
------------	--------

BİBLİOGRAFYA VE KISALTMALAR

- AKT I** Bilgiç, Emin, H. Sever; C. Günbattı; S. Bayram; Ankara Kültepe Tabletleri I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.
- AKT II** Bilgiç, Emin, Sebahattin Bayram; Ankara Kültepe Tabletleri II, Ankara 1995.
- AKT III** Bilgiç, Emine, C. Günbattı, Ankaraner Kültepetafeln, (FAOS B-3) Stuttgart 1995.
- AKT V** Veenhof, Klass R., Ankara Kültepe Tabletleri V, Ankara 2010.
- AKT VI a** Larsen, M.T., Ankara Kültepe Tabletleri VI a, Ankara 2010.
- Albayrak, İrfan, “Kültepe Belgelerine Göre Kārum Dairesinin İdari Yapısı ve Politik Statü” Anadolu Medeniyetler Müzesi Yıllığı, Ankara 2003.
- ATHE** Kienast, B., Die Altassyrischen Texte des Orientalischen Seminars der Universität Heidelberg und der Sammlung Erlenmeyer-Basel, Berlin 1960.
- Balkan, Kemal, Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Gönderdiği Mektup, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957.
- _____, Kaniş Kārum'unun Kronolojik Problemleri Hakkında Müşahedeler, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- Bayram, Sebahattin, “Kültepe Metinlerinde Geçen Yeni Yer Adları ve Bunların Değerlendirilmesi”, XI Türk Tarih Kongresi, I. Cilt, Ankara 1994, s 211-234
- BIN IV** Clay, A.T., Letters and Transactions from Cappadocia, Babylonian Inscriptions in the Collection of J.B. Nies IV, New Haven 1927.
- Bilgi, Önder, “İkiztepe Kazılarının 1992 Dönemi Sonuçları” XV. Kazı Sonuçları Toplantısı I, Ankara 24-28 Mayıs 1993, s.235-244.
- Bilgiç, Emin, “Kültepe Tabletleri Üzerinde Yeni Çalışmalar ve Yeni iki Evlilik Vesikası”, X. T.T.Kongresi, 1990, s. 424-450

- _____, “Anadolu’nun İlk Tarihi Çağı’nın Ana Hatları İle Rekonstrüksiyonu”, AÜDTCF, c:VI, S.5 -1948 Kasım-Aralık, s.459-516.
- _____, “Asurca Vesikalara Göre Etilerden Önce Anadolu’da Maden Ekonomisi”, DTCF Sümeroloji Araştırmaları, S.1, İstanbul 1941, s.913-940.
- CAD** The Assyrian Dictionary of The Universty of Chicago
- CCT** Cuneiform Texts from Cappadocian Tablets in the British Museum.
- CCT II** Sidney Smith, M. A., Cuneiform Texts From Cappadocian Tablets in The British Museum Part II, London 1924
- CCT III** Sidney Smith, M. A., Cuneiform Texts From Cappadocian Tablets in The British Museum Part III, London 1925
- CCT IV** Sidney Smith, M. A., Cuneiform Texts From Cappadocian Tablets in The British Museum Part IV, London 1927
- CCT V** Sidney Smith, D. J. Wiseman, M. A., Cuneiform Texts From Cappadocian Tablets in The British Museum Part V, London 1956
- CTMMA** M.T, Larsen, Old Assyrian Texts, Paris 1979
- Cecile Michel, Durhumit, Son Commerce Et Ses Marchands, U,P,R. 193, CNRS, Paris
- Çeçen, Salih, “Yeni Kültepe Metinlerine Göre Yerli Asurlu Münasebetleri”, Uluslar Arası 1. Hititoloji Kongresi Bildirileri, Çorum 1990, s140-153
- _____, “Kaniş Kārum u’nun Diğer Kārum ve Wabartumlara KÜ.AN (amutum) ile İlgili Önemli Talimatları”, Belleten, C. LXI, 1997, s. 219-232.
- Dönmez, Şevket, Celal Özdemir, Amasya ilinde Yeni Araştırmalar: Oluz Höyük ve Doğantepe Kazıları”, VII. Uluslar arası Hititoloji Kongreleri Bildirileri, Çorum 25-31 Ağustos 2008, s.227-235
- Forlanini, Massimo; “Remarques Geographiques sur les Textes Cappadociens”, Hethitica VI, 1985, s. 45-67.
- Garelli, P. “Trois Tablettes Cappadociennes du Musée de Rouen”, RA 51 (1957), s 1-10.
- Gökçek Gürkan, “Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda Anadolu’da Hayvancılık ve Hayvan Ticareti”, Archivum Anatolicum, 7/1, 2004, s.59-78.
- Götze, Albrecht; Ann.D.Murš., KBO III Vs. I 30,31,41, s. 22 vd.

- Günbattı, Cahit; “Kârumlar Arasındaki Mektuplaşmalardan Yeni Örnekler”, 34. Uluslararası Assirioloji Kongresi (Düzenleyenler: H. Erkanal; Veysel Donbaz ; A. Uğuroğlu), 1998, s. 261–279.
- _____, “Kültepe’de Bulunmuş İki Anlaşma Metni”, *Belleten*, Cilt 69, Sayı 256, Ankara 2005, s. 760-761.
- _____, “More Examples of Correspondences Between Kârums” *Archivum Anatolicum*, S.1 Ankara 1995 s. 107-116.
- _____, “Su Ordali”, *Archivum Anatolicum*, S. 4, Ankara 2000, s. 73-88.
- ICK** B. Hrozny, *Inscriptions Cuneiformes du Kültepe I*, Praha 1952.
- Lewy, J., *On Some Institutions of the Old Assyrian Empire (HUCA, 27)*, s. 1-79.
- Larsen, M., T, *Old Assyrian Caravan Procedures*, İstanbul 1967
- _____, M.T. Larsen, *The Old Assyrian City-State and its Colonies*, Copenhagen 1976
- _____, M.T. Larsen, *The Aššur-nādā Archives, Old Assyrian Archives 1*. NINO
- Nashef, Khaled, *Die Orts-und Gewässernamen der altassyrischen Zeit*, RGTC4, 1991.
- OACC** Larsen, Mogens Trolle, *Mesopotamia Copenhagen Studies in Assyriology Volume IV, The Old Assyrian City-State and Its Colonies*, Akademisk Forlag, Copenhagen 1976
- PRAG I** Karl Hecker - G. Kryszat – L. Matouš, *Prager Kültepe-Texte I; Kappadokische Keilschrift Tafeln aus der Sammlungen der Karlsuniversitat Prag Praha* 1998.
- Sever, Hüseyin, “Kültepe Tabletleri’nin Anadolu Tarihi ve Kültür Tarihi Bakımından Önemi”, *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, Cilt XXXV, Sayı 2 (1192’den Ayrı Basım), Ankara 1992, s.247-256.
- _____, “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Anadolu’da Madenler”, III. Uluslar arası Hititoloji Kongresi Bildirileri Çorum 16-22 Eylül 1996, Ankara 1998, s.526-533.
- Şahin, Hasan Ali, *Anadolu’da Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö. 1975-1725)*, Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri 2004.

- TC I** G.Conteneau, Tablettes Cappadociennes, Musee de Louvre, Paris 1920
- Tosun, Mebrure, Kadriye Yalvaç, Sümer, Babil, Aşşur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı, TTK. Yayınları, Ankara 1975.
- TPAK** Cécile Michel et Paul Garelli, Tablettes Paleo-Assyriennes de Kültepe Volume 1 (Kt 90/k), Institut Français D'études Anatoliennes Georges Dumezil Istanbul, De Boccard Edition-Diffusion 11, rue de Médicis 75006 Paris 1997.
- Uzunalimoğlu, Ayşe, "1950 yılında Kültepe Kazısında Bulunan 5 Adet Mahkeme Kararı", Anadolu Medeniyetler Müzesi 1990 Yıllığı, Ankara 1992.
- _____, "Kārum un II. Tabakasından Bir grup borç mukavelesi" Anadolu Medeniyetler Müzesi 1992 Yıllığı, Ankara 1993.
- Veenhof, Klass, Aspects of Old Assyrian Trade and its Terminology, Leiden 1972.
- _____, K. Veenhof, E. K. Brandt, Vorderasiatische Schriftdenkmaler der Staatlichen Museen zu Berlin, Heft XXVI, Altassyrische Tontafeln aus Kültepe Texte und Siegelabrollungen, 1992.
- _____, K. Veenhof, The Old Assyrian List of Year Eponyms from Kārum Kanish and its Chronological Implications, Ankara 2003.
- _____, Klass R. Veenhof, "Two New Sources From Kārum Kanesh", (Hayal Erkan'a Armağan, Kùltürlerin Yansıması), Traveling in Ancient Anatolia; 2006, s.777-783.
- VS 26** Klaas R. Veenhof – Evelyn Klengel –Brandt, Vorderasiatische Schriftdenkmaler der Staatlichen Museen Zu Berlin,Altassyrische Tontafeln Aus Kültepe Texte Und Siegelabrollungen, Gebr, Mann Verlag 1992

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı : Mehtap DİNÇER

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 10 Temmuz 1980, Kayseri

Medeni Durumu : Bekâr

Tel: + 90 352 431 17 72

e mail: mehtap-dinc@hotmail.com

Yazışma Adresi : Anayurt Sit. Mevlana Mah. Çınar Apt. 9/16 Talas/ Kayseri

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Ön Lisans	EÜ MYO. Pazarlama	28.02.2003
Lisans	EÜ Edebiyat F. Tarih	27.06.2008
Lise	Melikgazi Lisesi, Kayseri	24.01.1997

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl

Yabancı Dil

İngilizce